

ARTYKUŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 73 (4)/2024, s. 33–73

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2024.053>

TOMASZ KEMPA*

Andrzej Skorulski (1554–1637) – urzędnik, przyjaciel i powiernik wojewody wileńskiego Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki”

Andrzej Skorulski (1554–1637) –
an official, a friend and a trustee of the voivode
of Vilnius Mikołaj Krzysztof Radziwiłł “the Orphan”

Streszczenie: Artykuł przedstawia niezwykłą karierę litewskiego szlachcica z powiatu kowieńskiego Andrzeja Skorulskiego, który u boku swego patrona – Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” – stał się nie tylko jego najważniejszym klientem, ale i wiernym przyjacielem, z którym magnat konsultował wszystkie najistotniejsze sprawy. Skorulski został też głównym zarządcą dóbr Radziwiłła. Przyczyniły się do tego m.in. bardzo podobne poglądy patrona i jego klienta, zwłaszcza religijne, które miały wpływ na dokonane przez nich fundacje pobożne (katolickie). Bliskie relacje scementowała już ich wspólna pielgrzymka do Ziemi Świętej w latach 1582–1584.

Słowa kluczowe: Andrzej Skorulski, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka”, klientelizm, dwór magnacki, fundacje katolickie

* Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Bojarskiego 1, 87-100 Toruń, tkempa@umk.pl, ORCID: 0000-0002-9990-2412.

Abstract: The article presents the extraordinary career of a Lithuanian nobleman from the Kaunas district, Andrzej Skorulski, who, alongside his patron – Mikołaj Krzysztof Radziwiłł “the Orphan” – was not only his most important client but also a faithful friend with whom the magnate consulted on all the most important matters. Skorulski also became the main administrator of Radziwiłł’s estates because of, inter alia, the very similar views held by the patron and his client, especially religious ones, which influenced the pious (Catholic) foundations they made. Their close relationship was cemented by their joint pilgrimage to the Holy Land in 1582–1584.

Keywords: Andrzej Skorulski, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł “the Orphan”, clientelism, magnate court, Catholic foundations

W przypadku Andrzeja Skorulskiego mamy do czynienia z bardzo rzadkim przykładem kariery na dworze magnackim w Wielkim Księstwie Litewskim (a właściwie w całej polsko-litewskiej Rzeczypospolitej)¹. Szlachcic ten bowiem poprzez wierną służbę swemu patronowi stał się w pewnym momencie nie tylko najważniejszym urzędnikiem na jego dworze, ale też najbliższym przyjacielem Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” (1549–1616). Sam Skorulski doskonale zdawał sobie z tego sprawę. Choć z jednej strony podpisywał się pod listami skierowanymi do „Sierotki” jako „najniższy służebnik” (co należy uznać za zwyczajową w przypadku relacji magnat–klient formułę grzecznościową), to jednak w jednym z listów stwierdził, zwracając się do swego patrona: jestem „przyjacielem i towarzyszem o jednym [z] Waszą Księżęcą Mością chlebie”². Radziwiłł, jak pokazują zachowane źródła, przy okazji podejmowania decyzji w ważnych dla niego i domu Radziwiłłowskiego sprawach, częstokroć – a może

¹ W zwięzły sposób o patronacie magnackim w Wielkim Księstwie Litewskim w interesującym nas okresie pisze: U. Augustyniak, *Specyfika patronatu magnackiego w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII wieku. Problemy badawcze*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, t. 109, z. 1, s. 97–110; zob. też porównawczo artykuł o karierze Jana Kunowskiego, klienta Aleksandra Gosiewskiego: K. Łopatecki, *Kariera siedemnastowiecznego ewangelickiego szlachcica Jana Kunowskiego*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 2018, t. 62, s. 47–89.

² Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 29 września 1609 r. z Nieświeża, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Radziwiłłów (dalej: AR), dz. V, 14476, s. 31.

i zawsze (kiedy tylko było to możliwe) – zasięgał rady Skorulskiego. Ten ostatni wywierał też przemożny wpływ na zarządzanie majątkami i sprawami finansowymi patrona³. Tak sytuacja wyglądała w ostatnich dekadach życia „Sierotki”. Co sprawiło, że pochodzący z Kowieńszczyzny szlachcic zyskał tak duże zaufanie Radziwiłła?

Andrzej Skorulski był nieco młodszy od swego patrona. Urodził się w 1554 r.⁴ Pochodził ze starego litewskiego rodu Skorulców, herbu Koście-sza odmienna, którego główny majątek znajdował się w Skorulach w powiecie kowieńskim. Jak udowodnił Henryk Lulewicz, Skorulski nie był synem Bartłomieja Michnowicza (zm. 1604), jak sugerowali autorzy herbarzy i starszych monografii poświęconych szlachcie⁵. Prawdopodobnie natomiast jego ojcem był Mikołaj Michnowicz, brat Bartłomieja. Obu braci wspomniano w popisie wojskowym z 1567 r.⁶ Skorulscy w drugiej połowie XVI w. byli szlachtą średniozamożną, cieszącą się szacunkiem w powiecie kowieńskim, a poniekąd w całym województwie trockim, o czym świadczą

³ W otoczeniu Radziwiłłów z linii birżańskiej również widzimy wpływowe postaci wśród ich klienteli i sług, jednakże trudno wskazać na osobę, która miała tak duży wpływ na patrona, jak było to w przypadku Skorulskiego; por. U. Augustyniak, „*Stary sługa*” jako przedmiot badań nad klientelizmem magnackim na Litwie w XVII wieku, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2010, R. 58, nr 1, s. 72–84; M. Miłunski, *Zarząd dóbr Bogusława Radziwiłła w latach 1636–1669*, w: *Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, Warszawa 2009, s. 255, 268–269; U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001, s. 44, 144–146.

⁴ Datę roczną urodzin można ustalić dzięki zapisowi jego testamentu (spisanego w Nieświeżu 10 marca 1623 r.), w chwili jego sporządzenia miał on 69 lat; zob. Archiwum Benedyktynów Kowieńskich w Kownie (dalej: ABK), rps 7-2-21, s. 1 (za udostępnienie zdjęć testamentu Andrzeja Skorulskiego bardzo dziękuję Pani Profesor Vaidzie Kamuntavičienė); druk testamentu: V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, Vilnius 2016, dodatki, nr 4, s. 314–320; zob. też: eadem, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, „Lietuvos istorijos metraštis” 2012, t. 2, s. 29.

⁵ S. K. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. 2, Warszawa 1860, s. 317; por. W. W. Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego, tak zwany Compendium*, Kraków 1897, s. 102.

⁶ *Russkaâ istoričeskaâ biblioteka* [Русская историческая библиотека], t. 33, Petrograd [Петроград] 1915, kol. 719; H. Lulewicz, *Skorulski Andrzej*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 38, z. 2, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1997–1998, s. 269.

sprawowane przez przedstawicieli tego rodzaju urzędy ziemskie, a także pełnienie funkcji deputatów do Trybunału Litewskiego⁷. Dotyczyło to zresztą także samego Andrzeja Skorulskiego, który w latach 1627–1637 piastował najwyższy lokalny urząd – marszałka kowieńskiego⁸. Nie pełnił on natomiast funkcji chorążego kowieńskiego, co przypisywał mu Wojciech Wikujuk Kojalowicz, a za nim późniejsi heraldycy⁹. Przynajmniej dwukrotnie Andrzej Skorulski był też posłem – w obu przypadkach posłował z sejmiku kowieńskiego. Dotyczyło to sejmów z lat 1621 i 1627¹⁰. Poza tym uczestniczył – również jako reprezentant powiatu kowieńskiego – w konwokacji wileńskiej w 1617 r.¹¹

Nie wiadomo, gdzie kształcił się Andrzej Skorulski. Jednakże nie ulega wątpliwości, że była to edukacja na dobrym poziomie. Świadczy o tym choćby jego widoczna w późniejszym czasie świetna znajomość prawa li-

⁷ W czasie, gdy żył Andrzej Skorulski, Marcin Stefanowicz Skorulski sprawował urząd horodniczego grodzieńskiego (1588–1597), a Malcher Skorulski (syn Bartłomieja) pełnił kolejno funkcje: pisarza grodzkiego trockiego (1593–1602), pisarza ziemskiego kowieńskiego (1602–1616), podsędką w tym powiecie (1616–1622) i sędziego ziemskiego kowieńskiego (1622–1639) (*Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, A. Macuk, J. Aniszczyńska, Warszawa 2009, s. 650). Ponadto Marcin Skorulski w 1606 r. był deputatem do Trybunału Litewskiego z powiatu grodzieńskiego, Mikołaj Skorulski (prawdopodobnie syn Piotra) pełnił funkcję deputata trybunańskiego (z powiatu kowieńskiego) w 1636 i 1642 r., a Rafał Zygmunt Skorulski (syn Andrzeja) był deputatem do Trybunału z Kowna w latach 1637 i 1641; kanonik Michał Skorulski był z kolei duchownym sędzią Trybunału Litewskiego w 1610 r. (*Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1582–1696. Spis*, wyd. H. Lulewicz, A. Rachuba, Warszawa 2007, s. 128, 142, 219, 222, 235; R. Jaramičius, *Kauno pavieta bajorijos elito giminės XVI a. II pusėje – XVII a. I pusėje*, „Kauno istorijos metraštis” 2021, t. 19, s. 19–20).

⁸ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2, s. 380.

⁹ W. W. Kojalowicz, op. cit., s. 102. Urząd chorążego kowieńskiego sprawował natomiast w latach 1648–1671 Mikołaj Piotrowicz Skorulski, a po nim (w latach 1677–1690) Jerzy Aleksander Skorulski; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2, s. 359.

¹⁰ *Volumina constitutionum*, t. 3, vol. 1, oprac. S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz, Warszawa 2010, s. 310; J. Pietrzak, *Po Cecerze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621*, Wrocław 1983, s. 172; H. Lulewicz, op. cit., s. 270.

¹¹ *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2009, s. 232–233.

tewskiego i koronnego, a także kilku języków; oprócz polskiego i ruskiego znał łacinę i włoski¹². Wiadomo, że karierę rozpoczął na dworze i w kancelarii Zygmunta Augusta. Pracował tam krótko, gdyż nie znajdujemy konkretnych śladów jego obecności w gronie królewskich kancelistów, poza lakonicznym świadectwem pochodzącym z jego przywileju nominacyjnego na marszałkostwo kowieńskie z 1627 r.¹³ Z kancelarii ostatniego Jagiellona na tronie polsko-litewskim odszedł na służbę do jednego z najważniejszych urzędników Radziwiłłów nieświeskich – Balcera Lewalt Jezierskiego, szlachcica pochodzącego spod Chojnic¹⁴. Jezierski, świetnie wykształcony (odbył studia na uniwersytecie w Wittenberdze) służył jeszcze Mikołajowi Radziwiłłowi „Czarnemu” (zm. 1565), a potem jego synowi – Mikołajowi Krzysztofowi Radziwiłłowi „Sierotce”. Co istotne, „Czarny” często powierzał Jezierskiemu delikatne misje dyplomatyczne¹⁵. Następnie, w latach 1563–1566, pełnił funkcję opiekuna „Sierotki” podczas jego studiów i wojaży na zachodzie Europy¹⁶. Należy dodać, że Jezierski – podobnie jak „Sierotka” – był w sprawach wiary człowiekiem poszukującym. Jako luteranin wymieniał korespondencję ze szwajcarskimi teologami, poruszając w niej różne zagadnienia teologiczne, m.in. kwestię Trójcy Świętej¹⁷. Natomiast towarzysząc „Sierotce” w podróży do Rzymu w 1566 r. (po okresie jego

¹² W testamencie Andrzeja Skorulskiego z 1623 r. znalazła się informacja o tym, że w jego biblioteczkę znajdowały się książki łacińskie, włoskie i polskie; ABK, rps 7-2-21, s. 8.

¹³ Rossijskij gosudarstvennyj archiv drevnich aktov [Российский государственный архив древних актов] (Moskwa) (dalej: RGADA), F. 389, ks. 99, k. 212–212v.

¹⁴ L. Białkowski, *Lewaltowie Jezierscy herbu Rogala. Szkic genealogiczny*, Toruń 1930, s. 9; H. Lulewicz, op. cit., s. 269.

¹⁵ J. Jasnowski, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565), kanclerz i marszałek Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Warszawa 1939, s. 229, 232, 281–282, 377; M. Chachaj, *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin 1995, s. 18, 105–106, przyp. 31.

¹⁶ „Sierotka” w jednym z listów pisanych do ojca (29 grudnia 1564 r. z Tybingi) wysoko oceniał kwalifikacje i zdolności organizacyjne swego preceptora; Biblioteka PAN w Kórniku (dalej: BKórń.), rps 11617/II; T. Kempa, *Urzednicy i klienci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 2003, t. 9, s. 210.

¹⁷ B. Jezierski do zuryskich duchownych 19 października 1564 i 8 grudnia 1564 r. (oba listy z Tybingi); T. Wotschke, *Der Briefwechsel der Schweizer mit den Polen*, „Archiv für Reformationsgeschichte”, Bd. 3, Leipzig 1908, Nr. 330, s. 231–232.

studiów na protestanckich uczelniach i wizycie w Zurychu), wraz z Radziwiłłem prawdopodobnie przeszedł na katolicyzm¹⁸. Po powrocie na Litwę Jezierski występował już bowiem jako katolik¹⁹. Stał się wówczas najbardziej znaczącym urzędnikiem „Sierotki”, co najmniej od 1570 r. piastując urząd marszałka jego dworu²⁰. Podczas zagranicznych wojaży Radziwiłła to Jezierski i inny dawny sługa ojca, Hieronim Makowiecki, zarządzali Radziwiłłowskimi dobrami²¹. Balcer Jezierski był więc bardzo kompetentnym i wpływowym urzędnikiem, a zarazem człowiekiem nietuzinkowym. Andrzej Skorulski, będąc u niego na służbie, musiał się wiele od niego nauczyć.

Z testamentu Skorulskiego wiadomo, że w służbie Radziwiłłów znajdował się od 1572 r.²² Prawdopodobnie data ta odnosi się do wstąpienia na służbę u Balcera Jezierskiego. Jednak wkrótce potem Skorulski musiał zacząć służyć bezpośrednio samemu Radziwiłłowi „Sierotce”. Wiemy, że walczył w wojnach batoriańskich przeciw Moskwie. Uczestniczył w wyprawie inflanckiej pod Zelbork w 1577 r., a następnie w kampanii połockiej (1579) i pskowskiej (1581). W tych samych wojennych ekspedycjach brał udział „Sierotka” (z powodu wyjazdu do Włoch nie wyruszył na wyprawę na Wielkie Łuki). Łatwo się domyślić, że Skorulski znajdował się wówczas wraz ze swoim osobistym pocztom w oddziałach swego patrona²³.

¹⁸ O konwersji Radziwiłła na katolicyzm zob. T. Kempa, *Poglądy wyznaniowe Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki i przemiany duchowe w jego życiu*, w: *Na śláchach da ўзаемаразумення. Navukovy zbornik*, red. A. Mal'dzis, Minsk 2000 [*Ha шляхах да ўзаемаразумення. Навуковы зборнік*, ред. А. Мальдзіс, Мінск 2000], s. 153–166; idem, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616), wojewoda wileński*, Warszawa 2000, s. 40–48; H. Merczyng, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka i jego przyjęcie katolicyzmu w r. 1567*, „Przegląd Historyczny” 1912, t. 12, s. 1–10.

¹⁹ M. Chachaj, op. cit., s. 106, przyp. 31.

²⁰ Vilniaus universiteto biblioteka, F. 5, B 67, nr 3408, k. 4, 9v; T. Kempa, *Urzednicy i klienci...*, s. 211.

²¹ Balcer Jezierski do starosty pleszowskiego Sebastiana Węgierskiego 17 marca i 27 kwietnia 1584 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 6072, s. 8–14; ibidem, dz. XV, teka 9, plik 1; T. Kempa, *Urzednicy i klienci...*, s. 211.

²² ABK, rps 7-2-21, s. 8; V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, s. 319.

²³ RGADA, F. 389, ks. 99, k. 212–212v; H. Lulewicz, op. cit., s. 269; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 109.

Bardzo ważnym momentem budowania bliskich relacji między Skorulskim a Radziwiłłem była pielgrzymka do Ziemi Świętej, jaką „Sierotka” wraz z towarzyszącymi mu osobami odbył w latach 1582–1584. Z opisu tej peregrynacji, pozostawionego przez Radziwiłła, wiemy, że była to podróż nie tylko pełna wzruszeń o charakterze religijnym czy estetycznym, ale także bardzo niebezpieczna, w czasie której pielgrzymi kilkakrotnie mogli stracić życie. Takie zdarzenia jeszcze bardziej zbliżyły do siebie patrona i jego klienta.

Już przed tą podróżą Skorulski musiał należeć do grona najbardziej zaufanych sług „Sierotki”. Świadczy o tym sam fakt znalezienia się w wąskim gronie współtowarzyszy Radziwiłła w czasie tej niezwykle i długiej peregrynacji. Jest oczywiste, że „Sierotka” musiał mieć wówczas obok siebie zaufanych i jednocześnie dobrze zorganizowanych ludzi, na których umiejętności mógł liczyć w trudnych momentach, jakich się spodziewano. W wąskiej grupie współuczestników pielgrzymki Radziwiłła Skorulski był – obok kucharza Jeremiasza Giermka – jedynym Litwinem²⁴. Podróż, w którą wyruszyli pielgrzymi, trwała od września 1582 r. (wyjazd z Nieświeża) do czerwca 1584 r. (powrót na Litwę) i objęła nie tylko Ziemię Świętą, ale również Syrię i Egipt, a po drodze Kretę i Cypr oraz kilka innych śródziemnomorskich wysp, wreszcie (w drodze powrotnej) niemal cały Półwysep Apeniński. W czasie pobytu w Jerozolimie – jak relacjonował później Radziwiłł – udało mu się zwiedzić pomieszczenie, w którym miała odbyć się ostatnia wieczerza Chrystusa z apostołami. Trudności z dostaniem się do tego wnętrza (z tego powodu, że znajdował się tam wówczas meczet, „do którego chrześcijanom wchodzić nie wolno”) sprawiły, że „Sierotka”, przekupiwszy odpowiednie osoby, wszedł tam jedynie ze swoimi dwoma sługami, Jerzym Kosem i Andrzejem Skorulskim²⁵. Fakt ten można uznać za potwierdzenie roli, jaką obaj Radziwiłłowscy klienci odgry-

²⁴ Oprócz tego Radziwiłłowi towarzyszyli: Ślęzak Abraham von Dohna, cyrulik Hanus Szolc z Wrocławia (zmarł w czasie peregrynacji), pochodzący z Prus Jerzy Kos i Michał Konarski (później kasztelan gdański, następnie chełmiński i wojewoda pomorski), a także Polak Piotr Bylina (późniejszy starosta osiecki i podstoli krakowski); ponadto we Włoszech dołączył do tej grupy jezuita Leonard Pacificius; M. K. Radziwiłł „Sierotka”, *Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1962, s. 66–67.

²⁵ Ibidem, s. 102.

wali u boku swego patrona w czasie tej pielgrzymki. Dla nas jest też istotne, że podczas odwiedzin grobu Chrystusa Radziwiłł oraz jego towarzysze, w tym Skorulski, otrzymali z rąk jerozolimskich franciszkanów zaszczytny tytuł Rycerza Grobu Świętego²⁶. Tradycyjnie był on przyjmowany przez chrześcijańskich pielgrzymów (zwłaszcza pochodzenia szlacheckiego) docierających wówczas do Jerozolimy²⁷. Stał się on ważnym elementem łączącej Radziwiłła i Skorulskiego duchowej więzi, opartej nie tylko na wspólnych przeżyciach i wspomnieniach z peregrynacji do Ziemi Świętej, ale również na podobnie przeżywanej wierze, charakteryzującej się silnym zaangażowaniem religijnym. W dalszej kolejności skutkowało to skróceniem psychologicznego dystansu między nimi, który zwykle występował w relacjach patron–klient²⁸. Dodajmy, że zarówno Radziwiłł, jak i Skorulski przywiązywali szczególną wagę do noszonej przez nich godności Rycerza Grobu Świętego. Obligowała ona obu pielgrzymów do większego zaangażowania w propagowanie wiary w Chrystusa, a także do troski o zachowanie w odpowiednim stanie grobu Pańskiego w Jerozolimie²⁹. Jak istotny był

²⁶ Ibidem, s. 66–70. Zachował się oryginalny dokument z 29 czerwca 1583 r., stwierdzający mianowanie „Sierotki” na Rycerza Grobu Świętego, wydany przez gwardiana klasztoru bernardynów w Jerozolimie, ks. Angelo Stellę; AGAD, Pergaminy, 7898. Podobny akt musiał też odebrać Skorulski; zob. O. Lenczewski, *Polonica w Registrum Equitum Sancti Sepulchri (1561–1848)*, „Nasza Przyszłość” 2022, t. 138, s. 151.

²⁷ T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 120. Na ten tytuł Andrzeja Skorulskiego nieprzypadkowo zwracał uwagę jeszcze kilkadziesiąt lat później Albrycht Stanisław Radziwiłł; zob. A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 1, wyd. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980, s. 517.

²⁸ Zob. np. M. Miłuński, op. cit., s. 255, 268–269.

²⁹ „Sierotka” w związku z mianowaniem na Rycerza Grobu Pańskiego uczynił zapis na rzecz franciszkanów z Jerozolimy, darowując im złoty kielich z pateną z wrytym nazwiskiem oraz herbem fundatora (zachował się on do naszych czasów). Inny kielich podarował kościołowi w Betlejem. Poza tym uczynił wieczną coroczną darowiznę w wysokości 125 dukatów (ok. 250 ówczesnych polskich złotych), z których 100 dukatów miało być przeznaczone na utrzymanie samych franciszkanów z Jerozolimy, a 25 dukatów miało pokrywać koszty oleju do wiecznej lampy (specjalnie wykonanej z herbem Radziwiłłów) w grobie Pańskim. Cała kwota miała trafiać do Jerozolimy w dniu święta św. św. Piotra i Pawła za pośrednictwem prokuratora Ziemi Świętej (franciszkanina) rezydującego w Wenecji. Oprócz tego Radziwiłł obiecał starać się w Rzeczypospolitej o wsparcie finansowe dla pozostającej w nie najlepszym stanie bazyliki grobu św., biorąc w tym celu spe-

to tytuł dla Radziwiłła, świadczy fakt, że kazał się pochować z krzyżykiem jerozolimskim na szyi³⁰. Dokładnie tak samo uczynił Andrzej Skorulski w akcie ostatniej woli, kilkakrotnie podkreślając dodatkowo fakt posiadania przez siebie tytułu „kawalera hierozolimskiego”³¹. Ponadto wspominał on pielgrzymkę do Ziemi Świętej (zarówno w testamencie, jak i w akcie fundacji klasztoru benedyktynek w Kownie)³² jako najważniejsze doświadczenie duchowe w jego życiu. Testament stanowi zresztą swoiste wyznanie wiary Skorulskiego, który pisał w nim o znaczeniu katolicyzmu w jego życiu, dziękując Bogu, że dał mu „zrodzić się z rodziców chrześcijańskich katolików i ochrzczonym być w wierze powszechnej katolickiej, od kapłana katolickiego, stryja mego rodzonego, w kościele skorulskim”³³.

Jak już zaznaczyłem, dodatkowym czynnikiem, który bez wątpienia prowadził do połączenia bliższą więzią Radziwiłła i jego sługę, były wspólnie przeżywane niebezpieczeństwa, jakich obaj doświadczyli w czasie peregrynacji. Jednym z takich niebezpiecznych epizodów w czasie podróży był napad rabunkowy, który stał się ich udziałem już w drodze powrotnej, na Półwyspie Apenińskim w okolicach Pescary. Rabusie zabrali im wówczas niemal wszystkie pieniądze, złoto i biżuterię. Na szczęście rozbójnicy nie wiedzieli, z kim mają do czynienia, prawdopodobnie dzięki temu Radziwiłł nie został przez nich pojmany dla wzięcia okupu. Pielgrzymom udało się jednocześnie ukryć kilka cennych przedmiotów (m.in. Skorulskiemu pierścionek), dzięki czemu przeżyli kolejne dni i ostatecznie dotarli do Wenecji³⁴.

cialny list od miejscowych franciszkanów; M. K. Radziwiłł „Sierotka”, op. cit., s. 70–75, 110–111; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 120–121.

³⁰ Testament Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki”, w: *Archiwum domu Radziwiłłów*, wyd. A. Sokołowski, „Scriptores Rerum Polonicarum”, t. 8, Kraków 1885, s. 72; T. Bernatowicz, *Miles Christianus et peregrinus. Fundacje Mikołaja Radziwiłła „Sierotki” w ordynacji nieświeskiej*, Warszawa 1998, s. 236–237.

³¹ ABK, rps 7-2-21, s. 2; V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 31.

³² Akt fundacji został spisany 20 października 1627 r. w Warszawie; Biblioteka Czarotoryskich w Krakowie, rps 1775, s. 957–961.

³³ ABK, rps 7-2-21, s. 2.

³⁴ M. K. Radziwiłł „Sierotka”, op. cit., s. 236–245; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 122–123.

Kazimierz Hartleb i Alojzy Sajkowski bez wątpienia mieli rację, twierdząc, że Andrzej Skorulski musiał mieć jakiś udział w powstaniu opisu pielgrzymki do Ziemi Świętej autorstwa Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła. Choćby jako osoba, która przypominała „Sierotce” okoliczności i przebieg zdarzeń, do jakich doszło w czasie peregrynacji³⁵. Te wspólne wspomnienia wzmacniały wzajemną relację między patronem a klientem.

Z powodu luk źródłowych w archiwaliach radziwiłłowskich trudno jednoznacznie ustalić, kiedy Andrzej Skorulski stał się najważniejszym urzędnikiem „Sierotki”. Niewątpliwie po powrocie z pielgrzymki – jeśli nie stało się to już wcześniej – znalazł się w wąskim gronie sług „starszych” u boku magnata³⁶. Jak wskazuje zachowana korespondencja Skorulskiego kierowana do Radziwiłła (a także listy innych osób oraz niektóre dokumenty o charakterze gospodarczym), najważniejszym urzędnikiem „Sierotki” był już na pewno w połowie lat 90. XVI w.³⁷ Zapewne jednak taką pozycję osiągnął nieco wcześniej. Prawdopodobnie zaraz po powrocie z peregrynacji do Ziemi Świętej stał się jednym z kilku najbardziej zaufanych urzędników Radziwiłła. Podkreślmy, iż w czasie, gdy „Sierotka” przebywał na tej długiej pielgrzymce, zmarli dwaj jego najważniejsi urzędnicy (pod jego nieobecność zarządzający jego wszystkimi majątkami) – Hieronim Makowiecki i Balcer Lewalt Jezierski. Ten pierwszy odszedł we wrześniu 1583 r.³⁸, a drugi zapewne wiosną lub wczesnym latem 1584 r.³⁹

³⁵ K. Hartleb, *Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła pielgrzymka do Ziemi Św.*, Lwów 1934, s. 22–23; A. Sajkowski, *Od Sierotki do Rybenki. W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu*, Poznań 1965, s. 33. Interesujące w tym kontekście są też ostatnie ustalenia Dariusa Antanavičiusa, zgodnie z którymi Andrzej Skorulski opłacił część druku drugiego łacińskiego wydania *Peregrynacji (Hierosolymitana peregrinatio)*, które ukazało się w 1614 r. w Antwerpii (konkretnie zapłacił za druk 200 egzemplarzy z nakładu, który sięgnąć miał 700 sztuk); D. Antanavičius, *Plantinus ubique plantinus: nauji faktai Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio „kelionės į Jeruzalę“ 1601 ir 1614 m. leidimų istorijai*, „Lietuvos istorijos metraštis“ 2023, t. 2, s. 51–52, 66–67.

³⁶ Por. U. Augustyniak, *Dwór i klientela...*, s. 144–146.

³⁷ Do takiego wniosku skłania zwłaszcza lektura listów Andrzeja Skorulskiego do Radziwiłła „Sierotki”; zob. AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 1 i nast.

³⁸ T. Kempa, *Urzędnicy i klienci...*, s. 209.

³⁹ Ostatni list Jezierskiego jest datowany na 27 kwietnia 1584 r.; zob. przyp. 21.

Do ustalenia, kiedy Skorulski mógł zająć pozycję najważniejszego urzędnika u boku Radziwiłła, może posłużyć lista osób, które pełniły funkcję namiestników (starostów) w głównych kompleksach majątkowych należących do „Sierotki” – w Nieświeżu i Mirze. Otóż w tym pierwszym majątku po zgonie Makowieckiego namiestnikami byli: Kacper Sarnacki (1583, 1594), Wojciech Pierszko (1587, 1596–1603), Wawrzyniec Kochan (1603–1604). W Mirze zaś funkcję starostów sprawowali: Albrecht Kawczyński (od lat 60. do 1584 r.), Walenty Okolski (1586), Łukasz Wasilewski (1589–1590), Wojciech Pierszko (1592). Należy dodać, że namiestnikom mirskim podlegali też urzędnicy w mniejszych dobrach należących do „Sierotki” – w Świerżniu i Żuchowiczach. Andrzej Skorulski został zaś najpierw namiestnikiem we włości mirskiej (był nim w latach 1594–1603), by potem – w 1604 r. – przejąć bezpośredni zarząd nad majątnością nieświeską. Co istotne, starostą w Nieświeżu pozostawał jeszcze po śmierci „Sierotki” i był nim do ok. 1626 r. Przez krótki czas (1603–1604) Skorulski był też namiestnikiem w Radziwiłłowskiej Białej⁴⁰. Niezależnie od tego z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy stwierdzić, że od połowy lat 90. – może od momentu, gdy został namiestnikiem w Mirze (1594) – Skorulski wypełniał jednocześnie obowiązki głównego ekonoma Radziwiłła⁴¹.

Należy podkreślić, że Nieśwież, zgodnie z wolą Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, już w 1586 r. stał się centrum założonej przez niego i potwierdzonej przez sejm ordynacji⁴². To z Nieświeża wychodziły dyspozycje odnośnie do zarządzania również innymi dobrami. Stanowił on poza tym główną siedzibę „Sierotki”. Radziwiłł wzniósł tam okazały zamek, a także kościół Bożego Ciała (niekiedy uznawany za pierwszą barokową świątynię na ziemiach Rzeczypospolitej), którym zarządzali sprowadzeni do Nieświeża je-

⁴⁰ AGAD, AR, dz. II, ks. 68, s. 3; Nacyjonalny gistoryчны архіў Беларусі [Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі] (Mińsk) (dalej: NGAB), F. 694, op. 2, d. 9779, k. 1–2; ibidem, F. 694, op. 2, d. 4466, k. 363–365; M. Siekierski, *Landed Wealth in the Grand Duchy of Lithuania: The economic affairs of Prince Nicholas Christopher Radziwiłł (1549–1616)*, vol. 2, „Acta Baltico-Slavica” 1992, vol. 21, s. 221–222; T. Kempa, *Urzędnicy i klienci...*, s. 204, 214.

⁴¹ Por. M. Miłunski, op. cit., s. 209, 229.

⁴² T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 229–231.

zuici (mający tam od lat 80. XVI w. swoje kolegium)⁴³. Oprócz tego Radziwiłł ufundował w tym mieście klasztor i kościoły dla bernardynów oraz benedyktynek⁴⁴. Podkreślmy, że również Andrzej Skorulski pójdzie później podobną do swego patrona drogą fundacyjną, choć większość pobożnych fundacji powoła do życia już po śmierci „Sierotki” (zob. dalej).

Pewne jest, że już w latach 80. XVI w. Radziwiłł powierzał Skorulskiemu ważne i nie zawsze łatwe do wykonania zadania. W lutym 1587 r. „Sierotka” pisał do swego krewniaka z birżańskiej linii Radziwiłłów, Krzysztofa „Pioruna”, iż posłał Skorulskiego na Podlasie z powodu śmierci biskupa łuckiego Wiktoryna Wierzbickiego, który zmarł w należącym do „Sierotki” Gródka (w powiecie drohickim). Jak tłumaczył adresatowi swego listu: „Onoż dano mi znać, że tam szarwark od sąsiadów, bo to imienie [Gródek] bardzo źle opatrzone w granice. Także do niektórych przyjaciół pisałem; swoim, co ich tam trochę mam, kazałem się zebrać, aby gruntów bronili, bo widzę, [iż] na kaptur Drohiczanie nie bardzo patrzą”⁴⁵. Skorulski miał zatem dopilnować, by dobra Radziwiłła nie ucierpiały z powodu podważania ich granic przez tamtejszą szlachtę. Miał przy tym wykorzystać podlaskich przyjaciół i klientów swego patrona. Ciekawa jest w tym kontekście uwaga, że według „Sierotki” szlachta powiatu drohickiego miała nie przejmować się zapisami uchwalonego w czasie bezkrólewia kapturu. Wiadomo skądinąd, że zapisy zawarte w kapturach dla poszczególnych województw czy powiatów nakazywały surowo karać wszelkie występki dokonane przeciw prawu w tym szczególnym czasie, gdy brakowało władcy. Można przypuszczać, że wspomniana w liście sprawa ochrony granic podlaskich majątków Radziwiłła zakończyła się po jego myśli, co musiało być też w jakiejś

⁴³ Ibidem, s. 146–153; T. Bernatowicz, *Miles Christianus et peregrinus...*, s. 45–58; J. Paszenda, *Kościół Bożego Ciała (pojezuicki) w Nieświeżu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1976, t. 21, s. 195–215.

⁴⁴ T. Kempa, *Początki fundacji klasztoru i kościoła bernardynów w Nieświeżu przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotkę w końcu XVI wieku*, „Zapiski Historyczne” 1999, z. 3/4, s. 67–85; idem, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 159–166; T. Bernatowicz, *Miles Christianus et peregrinus...*, s. 59–70; idem, *Kościół i klasztor benedyktynek w Nieświeżu*, w: *Sztuka kresów wschodnich*, t. 2, red. J. K. Ostrowski, Kraków 1996, s. 128–137.

⁴⁵ Mikołaj K. Radziwiłł „Sierotka” do Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” 18 lutego 1587 r. z Nieświeża, w: *Archiwum domu Radziwiłłów*, s. 27.

mierze zasługą Skorulskiego. W każdym razie problem ten zniknął z korespondencji „Sierotki” dość szybko.

O pozycji, jaką Andrzej Skorulski miał na dworze Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, najlepiej świadczy zachowana wzajemna korespondencja między nimi. Dysponujemy 44 listami Skorulskiego z lat 1595, 1607–1612, pisanymi do „Sierotki”, a także do jego synów, zwłaszcza Jana Jerzego, kasztelana trockiego (który był ordynatem nieświeskim), oraz innych Radziwiłłów, w tym przedstawicieli gałęzi birżańskiej, z lat 1618–1626. Pokazują one przede wszystkim, że listy między klientem a jego patronem krążyły nieustannie. Z listu Skorulskiego do Radziwiłła, datowanego na 20 maja 1595 r., wynika, że stanowił on odpowiedź na trzy wcześniejsze pisma napisane przez „Sierotkę” z 3, 8 i 10 maja⁴⁶. Zarówno w tym, jak i w wielu innych listach Skorulski udzielał rad swemu patronowi w sprawach finansowych, a także majątkowych. Jego listy z lat 90. i późniejsze wyraźnie pokazują, że miał szeroki wgląd w finanse Radziwiłła i wydawał związane z nimi dyspozycje z polecenia swego patrona. Na przykład w 1594 r. przekazał budowniczemu Marcinowi Zaborowskiemu pieniądze na prace budowlane prowadzone na zamku w Nieświeżu i Mirze⁴⁷. Pośredniczył też w przekazywaniu pieniędzy z poszczególnych majątków do Radziwiłła⁴⁸. W październiku 1609 r. Skorulski pisał do „Sierotki” z Nieświeża: „Jako wiele tej terażniejszej furi pieniędzy zebranych przywieziono i jako się dysponowały, to na osobnej karcie spisawszy posyłam Waszej Książęcej Mości, inaczej na ten czas nie mogło być, jedno tak, jako się uczyniło, że się te długi popłacić musiały, a i drudzy nalegają [...]”⁴⁹. Przekazywał też Radziwiłłowi informacje dotyczące wypłaty poborów z jego majątku, rozsyłając odpowiednie pisma do radziwiłłowskich starostów⁵⁰.

⁴⁶ A. Skorulski do M. K. Radziwiłła 20 maja 1595 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 4.

⁴⁷ T. Bernatowicz, *Miles Christianus et peregrinus...*, s. 37, 150.

⁴⁸ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 8 października 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 37.

⁴⁹ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 30 października 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 50.

⁵⁰ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 29 września 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 32.

O pozycji Skorulskiego na Radziwiłłowskim dworze świadczy również fakt, że wielokrotnie pełnił funkcję pośrednika między „Sierotką” a namiestnikami w poszczególnych majątnościach do niego należących. W liście z 10 września 1595 r. Skorulski pisał do Radziwiłła: „Według rozkazu Waszej Książęcej Mości mówiłem z panem [Wojciechem] Pierszkim [namiestnikiem nieświeskim] i powiedziałem mu te *verba formalia*, że Wasza Książęca Mość według żądania jego raczysz zezwalać na to, iż wolno mu arendować od siebie Hresk i, lub to ojcom jezuitom wzięwszy od nich pieniądze, puścić, lub komu inszemu, jeno by człowiekowi dobremu arendować [...]”⁵¹. Skorulski był zatem już w latach 90. kluczową osobą w zarządzaniu majątkami „Sierotki”, a zatem pełnił funkcję głównego ekonoma. W tej roli Andrzej Skorulski wydał np. w 1608 r. rozporządzenie, które regulowało kwestię polowania na dzikie zwierzęta w lasach należących do majątku Łachwa. Stwierdzano w nim, że niedźwiedzie, łosie, jelenie, rysie i dziki są własnością księcia. W razie ich zabicia należy je dostarczyć do zamku w Nieświeżu. Zabite wilki, lisy oraz kuny miały być przynoszone do namiestnika „Sierotki” w Łachwie, który mógł kupić futro zwierzęcia wedle ściśle określonej taryfy (za wilka płacono 40–60 gr, za lisy 16–24 gr, a za kuny 12–24 gr). Mięso pozostawało w takim przypadku własnością myśliwego⁵². W imieniu „Sierotki” Skorulski spisywał również umowy w sprawie arend i dzierżawy dóbr. Na przykład w czerwcu 1604 r. sporządzał akt odnośnie do arendy sióła, którym formalnie zarządzał namiestnik rudomiński Radziwiłła – Jan Maciejowski⁵³.

Skorulski był urzędnikiem świetnie odnajdującym się nawet w trudnych sytuacjach, w dodatku podchodzącym do swoich obowiązków w sposób uczciwy i odpowiedzialny. Starał się przy tym dbać o Radziwiłłowskich poddanych, co było zgodne z oczekiwaniami Radziwiłła. Widać to było w podejmowanych przez niego zabiegach, jakie miały ocalić majątki „Sierotki” przed zniszczeniami powodowanymi przez żołnierzy. Skorul-

⁵¹ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 10 września 1595 r. z Mińska, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 11–12.

⁵² AGAD, AR, dz. XXIII, teka 88; M. Siekierski, op. cit., s. 232; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 202.

⁵³ AGAD, AR, dz. II, ks. 8, s. 15–15, 34–35.

ski – jak można dowiedzieć się z jego korespondencji – prowadząc rozmowy z przedstawicielami wojska, wykazywał się dużą roztropnością, dążąc do rozładowania napięcia. Jednak gdy szkody w dobrach Radziwiłłowskich zostały już poczynione, nie wahał się żądać od dowódców niekarnych żołnierzy „uczynienia sprawiedliwości”⁵⁴.

Dzięki temu, że przez ręce Skorulskiego przechodziły wszystkie najważniejsze dokumenty dotyczące zarządzania majątkami „Sierotki”, on najlepiej orientował się, gdzie szukać odpowiednich przywilejów, jeśli wystąpiła taka potrzeba. Dotyczyło to także majątności małoletnich bratanków, które przez pewien czas znajdowały się pod prawną opieką Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła⁵⁵. Część radziwiłłowskich przywilejów i korespondencji – jeszcze po śmierci „Sierotki” – znajdowała się zresztą w kamienicy Skorulskiego w Nieświeżu, w oddzielnej skrzyni⁵⁶. Można zatem przypuszczać, że odegrał on jakąś rolę w tworzeniu archiwum swego patrona. Wiadomo skądinąd, że „Sierotka” przykładął dużą wagę do odpowiedniego zabezpieczenia rodowych dokumentów i stworzył uporządkowane archiwum⁵⁷.

Jak widać z przytoczonego fragmentu listu, Skorulski zajmował się również sprawami długów magnata. Świetnie orientował się w zadłużeniu Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła (a potem jego syna Jana Jerzego). Podpowiadał mu m.in., jak spłacić długi, i przypominał o terminach spłaty. Wyszukiwał też potencjalnych wierzycieli „Sierotki”, np. w Wilnie czy Krakowie⁵⁸. A doskonale orientując się w sposobie funkcjonowania systemu gospodarczego w majątkach Radziwiłła, wiedział, z których majątności w danym momencie można najszybciej uzyskać pieniądze potrzebne do uregulowania konkretnego długu (bardzo często szły na to zyski z ekonomii szawel-

⁵⁴ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 8 października 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 40–45.

⁵⁵ Jan Albrecht Radziwiłł do Andrzeja Skorulskiego 6 lipca 1625 r. z Klecka, AGAD, AR, dz. IV, kop. 175, s. 25 (Radziwiłł dziękował Skorulskiemu za przesłane dwa przywileje na pergaminie i jeden na papierze. W odpowiedzi przesłał mu kwit na te przywileje).

⁵⁶ ABK, rps 7-2-21, s. 8.

⁵⁷ T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 198–199.

⁵⁸ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 29 września 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 29–30; zob. też: A. Skorulski do Jana Jerzego Radziwiłła 12 stycznia 1619 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 99–100.

skiej)⁵⁹. Sam poza tym niekiedy osobiście odwoził wierzycielom pieniądze z polecenia patrona⁶⁰. Pośredniczył też w przekazywaniu pieniędzy za granicę (w celu opłacenia studiów synów „Sierotki” czy też dokonania dla niego jakichś zakupów)⁶¹. Jednocześnie, będąc na przyjacielskiej stopie z Radziwiłłem, pozwalał sobie na szczere uwagi, w których radził ograniczyć długi. Przykładowo w liście z 20 maja 1595 r. pisał: „To pewna, że długów Waszej Książęcej Mości jest dosyć, niebezpieczno z nimi, wypłacać się niełacno i wiernie bym życzył, aby przy banek ich omnibus modis strzec, Pana Boga prosząc o dobre zdrowie, a zrzuciwszy to onus, łacno by gotowymi [pieniężmi] imiona kupować u ludzi, nie podając i k' temu; doświadczyłbyś Wasza Książęca Mość jako rzecz miła być bez długów”⁶². W innym miejscu wyrażał zaś nadzieję: „Daj Boże, aby się już wypłacić z tych długów! A raczej za przedłużeniem długiego dobrego zdrowia ludziom, niż u ludzi, pożyczać”⁶³. W 1609 r. pisał z kolei z nadzieją (już jako namiestnik nieświeski): „Ruszyły się już oziminy z dobrą gromadą żyta. Daj Panie Boże, dobrą gromadę zebrać pieniędzy za nie, aby choć długi w Królewcu popłacić i potrzeby pokupić”⁶⁴. Dodajmy, że Andrzej Skorulski sam także udzielał pożyczek „Sierotce” i jego żonie⁶⁵. Z testamentu Skorulskiego wynika zaś, że również

⁵⁹ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 17 maja 1595 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 1–2.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ W 1609 r. wyprowadził pieniądze, przez „pana Natana” z Krakowa, do Augsburga; Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 9 listopada 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 54; zob. też: Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 12 listopada 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 64–65.

⁶² Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 20 maja 1595 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 5; zob. też: Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 9 listopada 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 56–57.

⁶³ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 17 maja 1595 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 1–2.

⁶⁴ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 16 kwietnia 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 20–21.

⁶⁵ Zob. zestawienie długów Elżbiety Eufemii Radziwiłłowej pozostałych po jej śmierci; AGAD, AR, dz. XI, nr 85, s. 206–212; rejestr długów „ręcznych” pozostałych po śmierci „Sierotki”; AGAD, AR, dz. XI, 88, s. 135–136; zob. też listę creditorów Radziwiłła: M. Siekierski, op. cit., s. 264.

on – w momencie jego sporządzania – był zadłużony. Jak wskazał w akcie ostatniej woli, bez długów obyć się „nie mogło, jeżdżąc, w służbie będąc”⁶⁶.

Skorulski zajmował się również sprawami prawnymi, reprezentując Radziwiłła przed różnymi sądami, m.in. forum Trybunału Litewskiego, lub choćby doradzając mu, jak rozwiązać spory – najczęściej majątkowe – z innymi osobami⁶⁷. Interpretował w tym kontekście zapisy prawne uczynione przez „Sierotkę”, zalecając np.: „za takowym zapisem nie baczę nic innego, jedno to, iż trzeba się uiścić i zapłacić, uchodząc szkód i sromoty”⁶⁸. Jednocześnie Skorulski pośredniczył w załatwianiu konfliktów dotyczących majątności dzieci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła. Na przykład w 1606 r. i w latach późniejszych zajmował się uregulowaniami majątkowymi między niejakim Mikuliczem a zięciem „Sierotki”, wojewodą lubelskim Gabrielem Tęczyńskim (mężem Elżbiety Radziwiłłówny). Sprawy te oczywiście żywo interesowały jego patrona⁶⁹.

Andrzej Skorulski miał też znakomitą orientację w tym, co działo się z synami Radziwiłła. Starsi synowie „Sierotki”, przebywający na studiach w Niemczech, pisali częstokroć listy nie tylko do ojca, ale też do jego najważniejszego urzędnika⁷⁰. Czasami to do Skorulskiego najpierw – jako starosty w Nieświeżu – przychodziła korespondencja od dzieci „Sierotki”, a dopiero potem Radziwiłłowski klient przekazywał ją do rąk ich ojca. W 1609 r. przysłał wieści z Inflant (z walk ze Szwedami) od przebywającego tam u boku hetmana wielkiego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza syna „Sierotki” – Albrychta Władysława, a także list z Klecka od Jana Albrychta Radziwiłła

⁶⁶ ABK, rps 7-2-21, s. 7.

⁶⁷ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 20 maja 1595 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 7–8; por. Andrzej Skorulski do Jana Jerzego Radziwiłła 1 października 1618 r. z Nowogródka, 11 kwietnia 1619 oraz 22 kwietnia 1619 r. (oba listy z Wilna), AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 95–97, 110–117.

⁶⁸ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 29 września 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 27–28.

⁶⁹ Gabriel Tęczyński do Mikołaja K. Radziwiłła 12 maja 1606 r. z Białej, Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu (dalej: BRacz.), rps 74, k. 319; A. Sajkowski, op. cit., s. 33.

⁷⁰ Łukasz Felicjan Mosalski do Mikołaja K. Radziwiłła 12 października 1604 r. z Augsburga, BKór., rps 11617/II, k. 24.

(bratanka Radziwiłła)⁷¹. Z treści listów Skorulskiego wynika, że nie tylko doskonale wiedział, co robią aktualnie synowie „Sierotki”, ale też żywo reagował na informacje o nich, zwłaszcza te niepokojące. Gdy rozeszły się pogłoski o śmierci Albrychta Władysława Radziwiłła w walkach z wrogiem, pisał z ulgą do jego ojca: „Chwała Panu Bogu, że się ta wieść o Jego Książęcej Mości panu Albrychcie odmieniła i racz dać, aby nigdy takowa nie bywała, chociaż na tym takowym igrzysku bywa wiele różnych przypadków”⁷². W liście z października 1609 r. – jako starosta nieświecki – informował o postępach w nauce (w kolegium w Nieświeżu) najmłodszego z synów „Sierotki” – Aleksandra Ludwika⁷³. Radził poza tym swemu patronowi, jak planować przyszłość dzieci. Dotyczyło to choćby wspomnianego udziału Albrychta Władysława Radziwiłła w kampanii wojennej w Inflantach⁷⁴. Ponadto korespondował ze swoim patronem w kwestii planów studiów i podróży edukacyjnej wspomnianego Jana Albrychta Radziwiłła (syna marszałka wielkiego litewskiego Albrychta). Ten ostatni rozważał możliwość odwiedzenia Niderlandów, Francji, Hiszpanii, Anglii czy Włoch. Ostatecznie na miejsce studiów wybrał Parmę. Stamtąd miał wyjeżdżać też do Mediolanu i Mantui, aby odwiedzić tamtejszych jezuitów⁷⁵.

Dodajmy, że tak jak jego patron Skorulski przywiązywał dużą wagę do edukacji swoich dzieci. Kilku jego synów uczyło się w kolegium nieświeckim jezuitów, a starszego Mikołaja ojciec wysłał nawet „na nauki [...] do Niemiec, do Niderlandu, do Francji, do Anglii i do Włoch, do przedniejszych akademiej”, co kosztowało go w sumie kilka tysięcy złotych⁷⁶. Wiadomo, że Mikołaj studiował m.in. na katolickim uniwersytecie w ba-

⁷¹ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 29 września 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 26, 34.

⁷² Ibidem.

⁷³ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 30 października 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 52.

⁷⁴ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 11 listopada 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 58–59.

⁷⁵ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 8 października 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 38–40.

⁷⁶ ABK, rps 7-2-21, s. 4.

warskim Dillingen⁷⁷. Co ciekawe, najmłodszy Rafał Zygmunt prawdopodobnie kształcił się na protestanckim uniwersytecie w niderlandzkiej Lejdzie, w każdym razie wpisał się 12 października 1634 r. do metryki tej uczelni⁷⁸. Jak z tego wynika, choć jego ojciec był żarliwym katolikiem, w kwestii edukacji synów stawiał też na dobrą jakość kształcenia. Nie wiemy wszakże, gdzie jeszcze studiował Rafał Zygmunt Skorulski.

Skorulski prowadził też czasami negocjacje w sprawie ślubu dzieci lub krewniaków „Sierotki”, pozostających pod jego opieką. Robił to także po śmierci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, co zresztą świadczy o utrzymaniu się wyjątkowej pozycji Skorulskiego w Nieświeżu, nie tylko jako zarządzającego nieświeskim majątkiem. Dotyczyło to np. rozmów na temat ewentualnego poślubienia przez Jana Jerzego Radziwiłła (syna „Sierotki”), owdowiałego po śmierci Eleonory z Ostrońskich (zm. 1618), jedynej córki i dziedziczki fortuny wojewody trockiego Aleksandra Chodkiewicza – Anny Eufrozyny⁷⁹. Ostatecznie ta ostatnia została jednak wydana kilka lat później (1623) za Prokopa Sieniawskiego.

Andrzej Skorulski – tak jak inni klienci – dostarczał „Sierotce” wieści dotyczących bieżących wydarzeń o charakterze politycznym, w których Radziwiłł nie mógł osobiście uczestniczyć. Najczęściej dotyczyło to przebiegu różnych zgromadzeń sejmikowych czy zjazdów ogólnolitewskich⁸⁰. Dodajmy, że „Sierotka” był człowiekiem mocno zaangażowanym w sprawy publiczne. Pozostawał też zagorzałym regalistą. Poza tym był bardzo związany z Kościołem katolickim, co przekładało się również na jego decyzje podejmowane na forum publicznym. W tych sprawach litewski magnat

⁷⁷ Immatrykulował się tam 31 grudnia 1607 r. We wpisie podkreślono, że Mikołaj jest Litwinem, synem Andrzeja, rycerza jerozolimskiego; *Die Matrikel der Universität Dillingen*, Bd. 1, Hrsg. A. Schröder, Dillingen a. D. 1909, s. 342.

⁷⁸ *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae 1575–1875*, vol. 1, Hagae 1875, kol. 266; L. Šedvydis, *Kauno pavieta politinė bendruomenė 1544–1650 m.: studijos akademijose bei kolegijose ir jų įtaka tolesnei karjerai*, „Kauno istorijos metraštis” 2015, t. 15, s. 21.

⁷⁹ Andrzej Skorulski do [Jana Jerzego Radziwiłła], list bez zakończenia [pisany krótko po 3 lipca 1618 r.], AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 138–143.

⁸⁰ „Zjazdu wileńskiego posyłam Waszej Księżęcej Mości przepis, jako postanowili na respons królowi, a w Nowogródki nie stanowiąc nic, we wszystkim odezwali się do postanowienia wileńskiego” – Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 17 maja 1595 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 1–2.

i jego pochodzący z Kowieńszczyzny klient mieli bardzo podobne poglądy. Widać to np. w korespondencji Skorulskiego do „Sierotki” z czasów rokoszu Zebrzydowskiego⁸¹.

Wszelstronna wiedza Skorulskiego, w tym obejmująca kwestie prawne i ustrojowe, sprawiała, że był on wykorzystywany do załatwiania istotnych dla Radziwiłłów spraw w sferze publicznej. Gdy w 1595 r. nieobeznany w działalności politycznej i zagadnieniach prawnych najmłodszy brat „Sierotki” – Stanisław – obejmował urząd starosty żmudzkiego, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł wysłał mu na pomoc właśnie Skorulskiego. Nowy starosta zaś prosił starszego brata: „A będzie li wola Waszej Książęcej Mości mego Miłościwego Pana, żebym ówdzie [na Żmudzi] tak długo zmieszkał, pilnie proszę, abyś Wasza Książęca Mość z miłościwej łaski swej panu Skorulskiemu pozwolił raczył ówdzie przez ten czas się zabawić, gdyż mi i teraz z łaski Waszej Książęcej Mości był barzo potrzebny i bez niego by mi trudno było”⁸². W kolejnym liście stwierdzał zaś: „za pana Skorulskiego, jakom i pierwej Waszej Książęcej Mości dziękował, tak i teraz dziękuję uniżenie Waszej Książęcej Mości memu Miłościwemu Panu, iżęś mi Wasza Książęca Mość, chociaż sobie wiele potrzebnego, użyczyć [?] raczył”, a po powrocie Skorulskiego do Nieświeża (potrzebny był bowiem „Sierotce”) ponownie prosił o jego przysłanie: „żebym go sam mógł mieć przed zasiadaniem urzędu”⁸³. Jak widać, Skorulski okazywał się człowiekiem wręcz niezbędnym Radziwiłłom.

Interesujące wydają się również rady Skorulskiego udzielane „Sierotce”, jak postępować w różnych sytuacjach wobec konkretnych osób, by zyskać ich przychyłność lub łatwiej rozwiązać narosłe z nimi problemy. Dotyczyło to przeróżnych sytuacji, np. wątpliwości Radziwiłła, czy ma udać się na wesele „pana Wołłowicza”, gdzie ma się w związku z tym zatrzymać; jaki upominek (czy „znaczny”, czy skromniejszy) ofiarować podkanclerzemu Gabrie-

⁸¹ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 1 sierpnia 1607 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 15–16.

⁸² Stanisław Radziwiłł do Mikołaja K. Radziwiłła 22 września 1595 r. z Rosieni, w: *Źródła do dziejów Żmudzi (1522–1648)*, oprac. E. Saviščevas, J. Drungilas, red. T. Kempa, Toruń 2023, nr 60, s. 171; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 252.

⁸³ Stanisław Radziwiłł do Mikołaja K. Radziwiłła 10 października 1595 r. z Szawli, BRacz., rps 78, nr 143, k. 381v.

lowi Woynie itd.⁸⁴ Tego typu fragmenty zawarte w korespondencji między nimi dobitnie pokazują, jak bardzo Radziwiłł polegał na Skorulskim i jak duże miał do niego zaufanie. Śmiało można stwierdzić, że szlachcic ze Skoruli został dopuszczony do największych tajemnic domu Radziwiłłowskiego (gałęzi nieświeskiej). Jednocześnie Skorulski zdawał sobie sprawę, że klucz do kariery na dworze magnackim leży w dyskrekcji, jaką powinien wykazać się dobry klient. Ciekawy z tego punktu widzenia wydaje się cytat pochodzący z listu Skorulskiego do Radziwiłła z 14 czerwca 1611 r.: „Ja patrzę, ja uważam [na] mowy, dysputy, które bywają u stołu i w komorze o duchowieństwie, religii, papieżu, królu etc. Co wszystko acz i doma [d]zwonkiem jest, ale w Wilnie byłoby Zygmuntem krakowskim [dzwonem w katedrze na Wawelu]”⁸⁵. Wiedział zatem, że dla dobra swego patrona (i swego własnego) winien w niektórych sytuacjach wypowiadać się oględnie i nie brać udziału w plotkowaniu. Strofował zresztą niektórych urzędników „Sierotki”, aby unikali plotkowania i nie wyolbrzymiali wiadomości, które do nich docierają. W maju 1609 r. pisał do niejakiego pana Kniotra: „Macież tam u siebie nowinniki, co sięją nowiny o niesposobnym zdrowiu Jego Książęcej Mości [Mikołaja K. Radziwiłła], więcej już podobno jest niż potrzeba”⁸⁶.

Można przyjąć, że przynajmniej pośrednio pozycję Skorulskiego w najbliższym otoczeniu „Sierotki” ugruntował fakt, że jego żona, Zofia z Mochelskich (z Chotczy)⁸⁷, była mamką dzieci Radziwiłła. Pomagała zatem w wychowaniu dzieci żonie „Sierotki”, Elżbiecie Eufemii z Wiśniowieckich⁸⁸. Należy dodać, że Elżbieta Eufemia zmarła młodo, w wieku 27 lat (stało się to 9 listopada 1596 r.), gdy większość jej dzieci miała zaledwie

⁸⁴ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 20 maja 1595 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 5–6.

⁸⁵ Andrzej Skorulski do Mikołaja K. Radziwiłła 14 czerwca 1611 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 80.

⁸⁶ Andrzej Skorulski do pana Kniotra 12 maja 1609 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 22.

⁸⁷ Jej pochodzenie na podstawie testamentu Skorulskiego jako pierwsza ustaliła: V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 31; zob. ABK, rps 7-2-21, s. 2.

⁸⁸ Zofia Skorulska do Elżbiety Eufemii Radziwiłłowej 16 czerwca 1596 r. z Howie-znej, AGAD, AR, dz. V, 14486, s. 1–2.

kilka lat. Pierwsza córka Radziwiłłów (Elżbieta) urodziła się w 1585 r. (zm. 1618), a następnie przychodziły na świat kolejne ich dzieci: Mikołaj (1587–1589), Jan Jerzy (1588–1625), Albrycht Władysław (1589–1636), Krzysztof (1590–1607), Zygmunt Karol (1591–1642), Krystyna (1593–1599), Katarzyna (1593–1600), Aleksander Ludwik (1594–1654). Elżbieta Eufemia była zatem niemal permanentnie w ciąży i choćby z tego względu nie miała sił, by zajmować się gromadką swoich dzieci. Przypuszczalnie po śmierci Radziwiłłowej rola żony Skorulskiego w wychowaniu potomstwa „Sierotki” jeszcze się zwiększyła. Należy dodać, że małżonkowie Skorulscy mieli przynajmniej ośmioro swoich dzieci, które przyszły na świat w ostatnich kilkunastu latach XVI i na początku XVII w.⁸⁹ Były to córki Anna Eufemia (pierworodne dziecko) i Katarzyna Konstancja oraz synowie: Mikołaj, Zachariasz, Gabriel, Jan, Paweł, Rafał Zygmunt⁹⁰.

Kuzyn Andrzeja Skorulskiego, Malcher (syn Bartłomieja), również znajdował się na służbie u „Sierotki”, na pewno w latach 90. XVI w. i w początkach następnego stulecia, gdy sprawował urząd pisarza grodzkiego trockiego (1593–1602)⁹¹. Wojewodą trockim był wówczas (w latach 1590–1604) Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, a zatem jemu ten urząd Malcher zawdzięczał. Doświadczenie uzyskane w grodzie trockim pozwoliło Malcherowi objąć później kolejne urzędy w sądzie ziemskim, już w powiecie kowieńskim (tam, gdzie znajdowały się jego najważniejsze dobra): pisarza ziemskiego (1602–1616), podsędziego (1616–1622), sędziego ziemskiego (1622–1639)⁹². Możemy domniemywać, że pierwszy z awansów – na pisarstwo grodzkie trockie – Malcher mógł otrzymać za wstawiennictwem Andrzeja Skorulskiego.

O tym, jak dużym zaufaniem darzył Andrzeja Skorulskiego „Sierotka”, a jednocześnie z jaką wdzięcznością odnosił się do niego, świadczą nadania

⁸⁹ Wiadomo, że Zachariasz Skorulski urodził się w 1589 r., a jego młodszy brat Paweł w 1602 r.; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień et al., Kraków 1996, s. 860.

⁹⁰ W biogramie Andrzeja Skorulskiego w *Polskim słowniku biograficznym* nie uwzględniono syna Jana; zob. H. Lulewicz, op. cit., s. 270.

⁹¹ AGAD, AR, dz. II, ks. 4, s. 29–30, 164.

⁹² S. K. Kossakowski, op. cit., s. 317; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2, s. 650.

Radziwiłła dla jego najważniejszego urzędnika. Po śmierci Hieronima Makowieckiego, a zatem zaraz po powrocie z peregrynacji do Ziemi Świętej, Skorulski otrzymał od swego patrona w dożywotnią dzierżawę dobra Nacza Bryndzowska w powiecie nowogródzkim (następnie majątność tę wykupił), w 1586 r. dostał zaś na podobnej zasadzie wieś Poobiele z przysiółkiem Wojszwidy ze starostwa szawelskiego, na co „Sierotka” uzyskał królewski konsens od Stefana Batorego. Przed 1591 r. Radziwiłł przekazał mu również w dzierżawę (za zgodą Zygmunta III) włość kurklewską z uposażenia wojewody trockiego. Natomiast w 1596 r., w zamian za pożyczkę w kwocie 1800 kop groszy litewskich, wydzierżawił mu swoją rozległą majątność Mikołajewszczyznę. W grudniu 1611 r. Skorulski dostał z kolei od swego patrona w dożywotnie dzierżenie sioło Moguny, będące częścią uposażenia wojewody wileńskiego, co nastąpiło za zezwoleniem monarchy. W tym samym miesiącu Radziwiłł zwolnił Skorulskiego, będącego właścicielem murowanej kamienicy w rynku nieświeskim, z uciążliwego obowiązku przyjmowania gości przysyłanych przez urząd zamkowy bądź miejski⁹³. Większość nadań, jakie otrzymał od Radziwiłła Skorulski, miała jednak charakter czasowy. Wiadomo też, że na tle majątkowym doszło później do nieporozumień Skorulskiego z synem „Sierotki” Albrychtem Władysławem, który został trzecim ordynatem nieświeskim (po śmierci brata Jana Jerzego w 1625 r.)⁹⁴. Przyczyniło się to do tego, że ok. 1626 r. Skorulski przestał pełnić funkcję namiestnika nieświeskiego⁹⁵.

Oprócz tego do Skorulskiego należała część rodowych dóbr Skorule (wykupił później od swoich krewnych pozostałe składniki tego majątku) i Kulwa (którą sprzedał) w powiecie kowieńskim. Ponadto od Radziwiłłów nabył rozległą majątność Muśniki Bortkuszek z włością Wirszkańce w powiecie wileńskim, na którą składało się w sumie 10 wsi, a także Naczę Hlebowską w powiecie nowogródzkim (kupioną od kasztelana trockiego Jerze-

⁹³ AGAD, AR, dz. II, ks. 4, s. 2, 4; AGAD, AR, dz. II, ks. 8, s. 115–117; RGADA, F. 389, ks. 72, k. 38v–39; NGAB, F. 694, op. 4, 1841, k. 18; AGAD, AR, dz. XV, teka 5, plik 2, k. 2; M. Siekierski, op. cit., s. 222; T. Kempa, *Urzędnicy i klienci...*, s. 214; H. Lulewicz, op. cit., s. 270.

⁹⁴ Por. Andrzej Skorulski do N Mogilnickiego i N Wieszanego?, [s.a., s.l.], AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 156–157.

⁹⁵ H. Lulewicz, op. cit., s. 270.

go Radziwiłła z linii birżańskiej). Te ostatnie majątki zapisał swoim synom w testamencie z 1623 r.: Muśniki otrzymał Gabriel, Naczę Hlebowską Rafał Zygmunt, a nadto Naczę Bryndzowską Mikołaj, wżeniony w dom Makowieckich⁹⁶.

Po śmierci „Sierotki” w 1616 r. Skorulski przez następną dekadę pozostał namiestnikiem w Nieświeżu, będąc nim z ramienia najstarszego wówczas syna Radziwiłła – Jana Jerzego, który był drugim ordynatem nieświeskim. Miał on, podobnie jak ojciec, bardzo duże zaufanie do Skorulskiego. Świadczy o tym nie tylko fakt, że pozostawił go na namiestnictwie nieświeskim⁹⁷. W 1619 r. w momencie wyjazdu na dłuższy czas za granicę Jan Jerzy powierzył klejnoty, złoto i inne precjoza opiece Skorul-

⁹⁶ ABK, rps 7-2-21; H. Lulewicz, op. cit., s. 270. Na krótko przed śmiercią (7 stycznia 1637 r.) Andrzej Skorulski zmienił jednak częściowo swą wcześniejszą dyspozycję wyrażoną w testamencie: mianowicie dobra Skorule, przeznaczone wcześniej dla jezuitów (zapisem z 20 marca 1628 r.), miały przypaść jego synowi Rafałowi Zygmuntowi, a Towarzystwo Jezusowe za pośrednictwem jego synów Zachariasza i Pawła (ale pod warunkiem powstania rezydencji zakonu w Kownie i budowy tam jezuickiego kościoła!) miało dostać na wieczność większość majątku Muśniki Bortkuski (syn Gabriel, który miał go zgodnie z testamentem otrzymać, wstąpił bowiem do zakonu bernardynów), dochody z pozostałej części tej majątności miały zaś być przeznaczane na utrzymanie i „oprawę” kościoła w Skorulach, czego miał pilnować najmłodszy syn Rafał Zygmunt. Vaida Kamuntavičienė podkreśliła, że w ten sposób ojciec, po tym, jak czworo jego dzieci (w tym trzech synów) wstąpiło do zakonów, przeznaczył Rafała Zygmunta do przedłużenia tradycji rodowej i podtrzymania znaczenia rodziny na terenie powiatu kowieńskiego i w całym Wielkim Księstwie; ABK, rps 7-2-22; dokument drukowany w: V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, do-datek 9, s. 329–333; eadem, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 32–33.

⁹⁷ Skorulski, podobnie jak było to w przypadku „Sierotki”, załatwiał dla jego syna przeróżne sprawy. Na przykład będąc w Wilnie w maju–czerwcu 1618 r., dowiedział się o śmierci żony hetmana wielkiego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza, Zofii z Mieleckich, i zaferował się, że gotów jest reprezentować Radziwiłła na pogrzebie zmarłej, który odbył się 3 lipca w Kretyndze. Radziwiłł skorzystał z tej propozycji; A. Skorulski do Jana Jerzego Radziwiłła 1 czerwca 1618 r. z Wilna, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 84. Skorulski przypominał też ciągle Janowi Jerzemu o przysłaniu różnych pism i dokumentów, które były niezbędne do załatwiania spraw finansowych i sądowych II ordynata; A. Skorulski do Jana Jerzego Radziwiłła 29 września 1618 r. z Nowogródka, AGAD, AR, dz. V, 14476, s. 87–88.

skiego. Ponadto ten pod nieobecność Radziwiłła miał wykupić zastawione kosztowności⁹⁸.

Śmierć „Sierotki” w 1616 r., a dekadę później również koniec urzędowania Skorulskiego w Nieświeżu w roli starosty sprawiły, że mógł on w większym zakresie zająć się swoimi prywatnymi sprawami, a jednocześnie mocniej zaangażować się w sprawy publiczne. Stał się wówczas jeszcze bardziej popularny wśród szlachty powiatu kowieńskiego niż w okresie wcześniejszym⁹⁹. Dzięki temu powierzano mu pełnienie ważnych funkcji publicznych, m.in. poselskiej, choć z przywileju „Sierotki” z grudnia 1611 r. wiemy, że także wcześniej Skorulski był już posłem. Z powodu luk źródłowych nie jesteśmy jednakże w stanie stwierdzić, kiedy to było oraz z jakiego powiatu posłował. W każdym razie wspomniany akt sugerował, że funkcję posła Skorulski sprawował w jakimś stopniu w powiązaniu z interesami Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła: „mając wzgląd na służby pana Andrzeja Skorulskiego, które on z dawnych czasów przy mnie będąc i przy pocztach moich, na ekspedycje inflanckie pocztę stawiając, także bywając na sejmach walnych i w innych sprawach ważnych Rzeczypospolitej ode mnie będąc posyłany, pracowicie i godnie służył i służyć nie przestaje [...]”¹⁰⁰.

Wiadomo natomiast, że Skorulski posłował na sejm 1621 r. Tam wyznaczono go do pełnienia funkcji deputata do Trybunału Skarbowego. Wraz z innymi delegowanymi posłami miał zająć się sprawą zaległości podatkowych i rozstrzygnąć związane z tym spory. W tym celu deputaci mieli się zjechać wiosną 1622 r. do Wilna¹⁰¹. Możemy stwierdzić, że wykorzystano w tym przypadku doświadczenie Skorulskiego związane z rozporzą-

⁹⁸ AGAD, AR, dz. XI, 90, s. 25–27.

⁹⁹ Szlachta z powiatu kowieńskiego jednak już wcześniej wykorzystywała fakt bliskich relacji Skorulskiego z Mikołajem Krzysztofem Radziwiłłem – zwłaszcza gdy ten był wojewodą trockim – by załatwić istotne dla tego powiatu sprawy; zob. Podśudek kowieński Wojciech Kulwiński i pisarz ziemski kowieński Michał Sumorok do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła 14 września 1599 r. z Kowna, AGAD, AR, dz. II, ks. 4, s. 142–143.

¹⁰⁰ Przywilej wystawiony 12 grudnia 1611 r. w Nieświeżu; AGAD, AR, dz. II, ks. 8, s. 115–117.

¹⁰¹ *Volumina constitutionum*, t. 3, vol. 1, s. 310; H. Lulewicz, op. cit., s. 269–270.

dzaniem przychodami „Sierotki”. Oprócz tego Andrzej Skorulski był posłem z powiatu kowieńskiego na sejm 1627 r. Zaraz po sejmie otrzymał, za wstawiennictwem kanclerza litewskiego Albrychta Stanisława Radziwiłła, urząd marszałka kowieńskiego (26 listopada). W przywileju królewskim na ten wysoki urząd ziemski król wspominał m.in. o wielokrotnym pełnieniu przez Skorulskiego funkcji poselskiej¹⁰². Niespełna dekadę później (2 marca 1636 r.) Albrycht Stanisław Radziwiłł opisywał w swym pamiętniku, jak Skorulski – jako marszałek kowieński – witał wjeżdżającego do zamku w Kownie króla Władysława IV: „Wszyscy nadstawiawszy uszu słuchali jego mowy, ale kiedy starczym głosem zaczął rozwlekłe recytować i wprowadzać do swej mowy stare oraz niepotrzebne słowa, tak znudził króla i innych słuchaczy, że z niecierpliwością oczekiwali końca tego przemówienia”¹⁰³.

Jak już podkreślono, „Sierotkę” i Skorulskiego zbliżała wzajemnie do siebie ich żywa katolicka wiara. Jeden i drugi – na miarę swoich możliwości – angażowali się również w fundacje kościelne. Skorulski szedł tu w znacznym stopniu za przykładem swego patrona, wspierając działalność tych samych zakonów. W pierwszym rzędzie należy wymienić w tym kontekście jezuitów. Radziwiłł sprowadził zakonników Towarzystwa Jezusowego do Nieświeża, fundując tam (1584) jedno z pierwszych kolegiów jezuickich w Wielkim Księstwie Litewskim. Skorulski zaś, już po śmierci „Sierotki” – w 1620 r. – ufundował konwikt dla ubogiej młodzieży przy kolegium jezuickim w Nieświeżu. Zapisał na ten cel znaczną kwotę 20 000 zł¹⁰⁴. W testamencie (1623) dodatkowo darował na utrzymanie bursy dwie włóki należącej do niego ziemi, znajdującej się na polach miejskich Nieświeża¹⁰⁵. W nieświeskim kościele Bożego Ciała, w którym służyli jezuiti, ufundował zaś kaplicę z ołtarzem św. Andrzeja oraz organy, a także ustanowił fundusz dla stałego odprawiania nabożeństwa ku czci Matki Bożej¹⁰⁶. Fundacja kaplicy rodowej Skorulskich w najważniejszej świątyni w dobrach należą-

¹⁰² RGADA, F. 389, ks. 99, k. 212–212v; H. Lulewicz, op. cit., s. 270.

¹⁰³ A. S. Radziwiłł, op. cit., s. 517–518.

¹⁰⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 458.

¹⁰⁵ ABK, rps 7-2-21, s. 7.

¹⁰⁶ T. Bernatowicz, *Miles Christianus et peregrinus...*, s. 53; S. K. Kossakowski, op. cit., s. 318. Obecnie w kaplicy Skorulskich znajduje się ołtarz Świętej Trójcy.

cych do „Sierotki” stanowi kolejne świadectwo szczególnych więzi patrona z jego dworzaninem. Została w niej pochowana żona Andrzeja Skorulskiego Zofia, a zgodnie z aktem ostatniej woli miał on spocząć obok niej. Na utrzymanie kaplicy Skorulski przeznaczył w testamencie należącą do niego kamienicę na rynku w Nieświeżu¹⁰⁷. Należy też dodać, że w kolegium nieświeskim pobierali nauki synowie Andrzeja Skorulskiego. Dotyczyło to na pewno trzech z nich: Jana, Zachariasza i Mikołaja. Jako uczniowie tego kolegium przygotowali oni panegiryk ku uczczeniu Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła z okazji jego nominacji na województwo wileńskie w 1604 r. (il. 1). Dodajmy, że „Sierotka” został w nim ukazany jako książę (w znaczeniu udzielnego władcy!) idealny, odznaczający się wieloma cnotami, takimi jak: sprawiedliwość, mądrość, pobożność, stałość czy cierpliwość¹⁰⁸. Z tej trójki młodych Skorulskich Zachariasz został później jezuitą (wstąpił do zakonu w 1606 r., zm. 1639), podobnie jak jego młodszy brat Paweł (wstąpił do Towarzystwa Jezusowego w 1620 r., zm. 1650)¹⁰⁹.

Andrzejowi Skorulskiemu zależało także na powstaniu kolegium jezuitów w Kownie. Na ten cel przeznaczył w 1628 r. swoją rodową majątność Skorule, ostatecznie na krótko przed śmiercią zamienił tę darowiznę na większą część majątku Muśniki Bortkuszeki (pod warunkiem powstania rezydencji zakonu i jezuickiego kościoła w Kownie)¹¹⁰. Nie doczekał jednak trwałego osiedlenia się jezuitów w tym mieście. Fundusz ojca wprowadził w życie Rafał Zygmunt Skorulski¹¹¹. Kolegium jezuickie w Kownie powstało w latach 1653–1655, wcześniej działała tam misja (od 1642 r.), a potem rezydencja Towarzystwa Jezusowego (od 1646 r.)¹¹².

¹⁰⁷ V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 27.

¹⁰⁸ Dokładny opis tego panegiryku zob. T. Bernatowicz, „*Idea Principis Christiani*” w *emblematyce około roku 1600*. (Z badań nad recepcją tacytyzmu w Polsce), „*Barok*” 1996, t. 3, nr 1, s. 92–100; idem, *Miles Christianus et peregrinus...*, s. 15–18, 161 (przyp. 29–32).

¹⁰⁹ Archivum Romanum Societatis Iesu (Rzym), Lituania, 39, k. 268v–269; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 860.

¹¹⁰ V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 32.

¹¹¹ Z. Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausiu laikų iki 1655 metų*, Vilnius 2010, s. 329; W. W. Kojalowicz, op. cit., s. 102; H. Lulewicz, op. cit., s. 270.

¹¹² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 313–314.

Ilustracja 1. Strona tytułowa panegiryku braci Skorulskich z 1604 r.

Skorulski stał się również dobroczyńcą zakonu benedyktynek¹¹³. I w tym przypadku szedł śladem działalności fundacyjnej „Sierotki”. Wybór właśnie tego żeńskiego zgromadzenia przez Radziwiłła wiązał się z faktem, że zakon ten (a konkretnie jego żeńska gałąź) został gruntownie zreformowany przez matkę Magdalenę Mortęską, księżnę chełmińską, w duchu soboru tryden-

¹¹³ M. Borkowska OSB, *Mikolaj Krzysztof Radziwiłł jako fundator benedyktynek, w: Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, sud. L. Jovaiša, Vilnius 2008, s. 45–56.

kiego¹¹⁴. Nie dziwi zatem fakt, że do założonego przez „Sierotkę” nieświeskiego klasztoru na początku lat 90. XVI w. przybyły benedyktynki właśnie z dalekiego Chełmna, a Mortęska osobiście doglądała spraw fundacji, także bezpośrednio w Nieświeżu¹¹⁵. 8 maja 1604 r. do tego konwentu benedyktynek wstąpiła w wieku 15 lat córka Skorulskiego Anna Eufemia¹¹⁶.

Myśl o fundacji klasztoru benedyktynek w Kownie zapewne nie zrodziła się w Skorulskim od razu po powstaniu zgromadzenia tego zakonu w Nieświeżu. Może o tym świadczyć fakt, że w 1619 r. Skorulski zapisał jeszcze na klasztor nieświeski mały folwark (zwany Daniłowskim), który kupił pod Nieświeżem od tamtejszego mieszczanina Daniły Fierkiewicza¹¹⁷. Plany własnej benedyktyńskiej fundacji w Kownie skonkretyzowały się u Skorulskiego wkrótce potem. W 1621 r. zwrócił się on bowiem do króla Zygmunta III o przekazanie na potrzeby zakonu benedyktynek opuszczonego XV-wiecznego kościoła św. Mikołaja w tym mieście. Król przywilejem z 27 września 1621 r. poparł tę inicjatywę, jednocześnie kierując list do biskupa wileńskiego Eustachego Wołłowicza, by ten przekazał świątynię na potrzeby benedyktynek¹¹⁸. 28 listopada 1624 r. Skorulski wystawił akt fundacyjny klasztoru. Zapisał nań kupiony wcześniej przez siebie folwark Reginie pod Kownem, z dworami Kościewo i Rekucie, gdzie już wcześniej stanęły zabudowania klasztorne (częściowo murowane) i mały drewniany kościółek, oraz pobliskie folwarki Sudwoiszki i Bogdaniszki¹¹⁹.

¹¹⁴ K. Górski, *M. Magdalena Mortęska i jej rola w reformie trydenckiej w Polsce*, „Nasza Przyszłość” 1971, t. 34, s. 131–176; W. Rozynkowski, *Starania ksieni Magdaleny Mortęskiej o rozwój szkolnictwa katolickiego*, „Nasza Przyszłość” 2012, t. 117, s. 137–157; M. Borkowska, *Szkic duchowości benedyktynek Kongregacji Chełmińskiej (1579–1933)*, w: *Duchowość zakonna. Szkice*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1994, s. 38–65.

¹¹⁵ T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 160–163.

¹¹⁶ AGAD, AR, dz. VIII, 353, s. 5.

¹¹⁷ Zapis Skorulskiego z 12 sierpnia 1619 r. w Nieświeżu, AGAD, AR, dz. VIII, 285, s. 1–2, 8–9.

¹¹⁸ V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, dodatki, nr 3, s. 313–314.

¹¹⁹ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (rankraščių skyrius) (dalej: LMAVB), F. 38–17, k. 152; ABK, rps 7-2-21, s. 3; BCzart., rkps 1775, s. 957–961; V. Kamuntavičienė, G. A. Vasiliauskaitė OSB, *Kauno benediktinių fundaciniai dokumentai*, „Kauno istorijos metraštis” 2013, t. 13, s. 319–339. Obszernie na temat tej fundacji:

Konwent nieświeski był pierwszym w ogóle klasztorem żeńskim w Wielkim Księstwie Litewskim. Klasztor benedyktynek w Kownie (podobnie jak kilka innych) został z kolei utworzony z pomocą nieświeskiego i tak jak on wszedł w skład Kongregacji Chełmińskiej zakonu¹²⁰. Pierwsze zakonnice przybyły do Kowna z Nieświeża jeszcze przed dokonaniem fundacyjnego zapisu przez Skorulskiego (wśród nich była jego córka Anna Eufemia). Stało się to zapewne w 1622 bądź na początku 1623 r., jak można wnioskować z wielokrotnie przywoływanego tu testamentu. W sumie do Kowna przybyło osiem mniszek z klasztoru w Nieświeżu¹²¹. Natomiast dopiero w 1627 r. (15 września) biskup Wołłowicz przekazał kościół św. Mikołaja benedyktynek i wówczas rozpoczął się jego remont z funduszy Skorulskiego, który wystawił zasadniczy przywilej fundacyjny (20 października 1627 r. w Warszawie)¹²². Ksienią w kowieńskim konwencie została córka Skorulskiego Anna Eufemia (zm. ok. 1657)¹²³. Na krótko przed śmiercią

V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 33–39; zob. też: eadem, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, s. 42–51, 79–99; J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 474; L. Glemža, *Kauno urbanistinė raida*, w: Z. Kiaupa, L. Glemža, *Kauno istorija*, t. 2: *Nuo 1655 iki 1795 metų*, Kaunas 2023, s. 116.

¹²⁰ T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 163–164; M. Borkowska, *Problemy siedemnastowiecznych fundacji benedyktynek na Litwie w świetle korespondencji*, „Nasza Przyszłość” 1993, t. 80, s. 265.

¹²¹ Oprócz córki Skorulskiego były to: Anna Narbutówna (sędzianka słonimska), Jadwiga Kiewłówna, Anna Wołodkiewiczówna, Anna Okurowska, Anna Witnowska, Helena Ciechanowiecka, Anna Dąbrowiczówna; BCzart., rps 1775, s. 958; V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, s. 90.

¹²² BCzart., rps 1775, s. 957–961; V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, s. 26–27, 325–329 (tu w aneksie publikacja przywilejów wystawionych przez Wołłowicza i Skorulskiego).

¹²³ O jej działalności jako ksieni: V. Kamuntavičienė, *Pirmoji Kauno benediktinių abatė Ona Eufemija Skorulskytė*, w: *Studia Magni Ducatus Lituaniae*, t. 1: *Istoriko darbtuvės*, Vilnius 2013, s. 180–204; eadem, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 32; eadem, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, s. 89–90; zob. też: Anna Eufemia Skorulska, ksieni kowieńska, do Lawinii z Koreckich Radziwiłłowej 23 września 1632 r. z Kowna, AGAD, AR, dz. V, 14885; M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i ziemie ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008, s. 87; eadem, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, w: *Siostry zakonne w Polsce. Słownik biograficzny*, t. 2, Niepokalanów 1996, s. 149.

(w styczniu 1637 r.) Skorulski zapisał jeszcze benedyktynekom kowieńskim dwie wsie znajdujące się na obrzeżach Kowna i jednocześnie przylegające do jego rodowej majątności Skoruli (będące wcześniej częścią tej majątności), mianowicie Pujkojnie i Pokopie¹²⁴.

W przeciwieństwie do fundacji nieświeskiej, w której wszystko było dopięte na ostatni guzik, Andrzej Skorulski – jako fundator – popełnił jednak błąd, nie zakreślając szczegółowych granic terytorialnych majątku zgromadzenia w Kownie, co doprowadziło do długich procesów tamtejszych benedyktynek z właścicielami przylegających działek, którzy w większości byli kowieńskimi mieszczanami¹²⁵. Ponadto klasztor w Nieświeżu jako jedyny na Litwie ośrodek zakonny benedyktynek został wzniesiony od razu w całości z cegły, a zabudowania benedyktynek w Kownie były początkowo tylko częściowo murowane¹²⁶. Los sprawił jednak, że fundacja benedyktynek kowieńskich okazała się wyjątkowo trwała. Benedyktynki w Kownie przetrwały różne dziejowe zawieruchy. Dziś kowieński klasztor stanowi najliczniejsze zgromadzenie katolickich mniszek na Litwie.

W latach 1620–1622 Andrzej Skorulski wzniósł także murowany kościół pw. św. Anny w rodzinnych Skorulach w stylu gotycko-renesansowym. Na jego utrzymanie zapisał pożytki z kilku siół, w większości należących pierwotnie do zakupionej przez siebie majątności Muśniki Bortkuszeki, mianowicie: Jawniunce, Radziuny, Kotuny, Gojgoły, Pikuny, Perstynajcie, Bojarze. W świątyni skorulskiej znajdował się obraz Matki Bożej, który fundator miał przywieźć z pielgrzymki do Ziemi Świętej (ale zapewne został nabyty gdzieś we Włoszech). Stał się on obiektem kultu. Dzięki temu

¹²⁴ ABK, rps 7-2-22; V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 38.

¹²⁵ V. Kamuntavičienė, *Catholic women and religious life in an early modern Lithuanian town: The case of Kaunas*, „Chrétien et Sociétés XVII–XXIe siècles” 2021, no. 28, s. 9–23; eadem, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, s. 106–111; M. Wolski, *Meysztowiczowie herbu Rawicz od XVII do pierwszej połowy XIX wieku. Dzieje awansu społecznego*, w: K. Pietkiewicz, M. Wolski, *Meysztowiczowie herbu Rawicz do początku XIX wieku. Studium genealogiczno-własnościowe*, Kraków 2021, s. 276.

¹²⁶ Skorulski wspomniał w swoim testamencie z 1623 r., że „drzewem i murem” zbudował zabudowania klasztorne dla benedyktynek; ABK, rps 7-2-22, s. 3; M. Borkowska, *Problemy siedemnastowiecznych fundacji benedyktynek...*, s. 265.

w drugiej połowie XVII w. i później kościół w Skorulach był popularnym celem pielgrzymek. W 1685 r. w drukarni Akademii Wileńskiej wydane zostało dzieło Stanisława Paszkiewicza *Quatuor Decades Problematum cum adjectis ex Universa Philosophia fundamentis*, w którym zamieszczono rycinę autorstwa Aleksandra Taraszewicza przedstawiającą obraz Matki Boskiej Skorulskiej (il. 5). Jest to prawdopodobnie jedyny zachowany wizerunek tegoż malarskiego dzieła, gdyż w późniejszym czasie obraz niestety zaginął. Dodajmy, że sam druk był dedykowany Aleksandrowi Skorulskiemu (wnukowi Andrzeja), kanonikowi wileńskiemu i smoleńskiemu oraz sekretarzowi królewskiemu¹²⁷.

Ilustracja 2. Kościół św. Mikołaja w Kownie należący do kompleksu klasztornego benedyktynek (fundacja Andrzeja Skorulskiego).
Widok obecny z zabudowań klasztoru (fot. Tomasz Kempa)

¹²⁷ K. Misius, R. Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinyas)*, Vilnius 1993, s. 223; H. Widacka, *Matka Boska Skorulska*, <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/matka-boska-skorulska> (dostęp: 29.12.2024); V. Kamuntavičienė, *Katalikų bažnyčios ir valstybės santykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. antrojoje pusėje*, Kaunas 2008, s. 160; eadem, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 38.

Ilustracja 3. Wnętrze kościoła św. Mikołaja w Kownie. Widok obecny
(fot. Tomasz Kempa)

Co oczywiste, Andrzej Skorulski nie dysponował tak dużymi zasobami finansowymi jak jego patron. Nie mógł mu zatem dorównać w liczbie i wielkości religijnych fundacji. Znamienne słowa zawarł w swoim testamencie z 1623 r., usprawiedliwiając się, że nie czyni w nim żadnych nowych pobożnych legatów: „nie mianuję nic na kościoły, szpitale i na insze *pia opera*, i na pogrzeb, czynię to, nie mając *depositu* i gotowizny i strzegąc, abym naznaczeniem a niewykonaniem barziej nie obciążył sumnienią i dusze mojej w miasto pomocy”¹²⁸. Ta godna pochwały odpowiedzialna postawa nie oznaczała przecież, że wcześniej i później nie czynił legatów dla różnych kościelnych instytucji. Jeśli weźmiemy pod uwagę posiadany przez Skorulskiego majątek, trzeba przyznać, że skala jego fundacji pobożnych była bardzo duża.

Ponadto przecież nie tylko w tym przejawiała się postawa religijna i pobożność Andrzeja Skorulskiego. Starał się on żyć w zgodzie z chrześcijańskimi zasadami. W testamencie prosił Boga o miłosierdzie ze względu na popełnione przez siebie grzechy wobec innych ludzi. Co ciekawe jednak, dostrzegał też obiektywne przyczyny tego, że nie zawsze mógł wszystkim dogodzić, zdając sobie sprawę z grzesznej natury człowieka, ale i sytuacji, w jakich się znalazł i w jakich przyszło mu podejmować różne decyzje: „A iżem człowiek, a nie anioł był, traktowałem na świecie człowieczeństwo, będąc przez wszytek wiek mój na takowych zabawach wysadzany, gdzie niepodobna było wszystkim wygodzić; znam się, żem złości, gniewu, niecierpliwości i inych niedostatków, któremi Boga mego i bliźnich moich obrażał i przeto jako Pana Boga Stworzyciela mego i Syna Jego *Jesu*, Zbawiciela mego, który dla zgładzenia grzechów i dla ludzi grzesznych, aby je zbawił, z Nieba zstąpił, umęczon i zamordowan, proszę, aby mi grzechy moje z miłosierdzia swego odpuścić raczył i tak i ludzi wielkiej i małej kondycji i czeladzi mojej, jeśli kiedy którego jakokolwiek obraził i jakimkolwiek sposobem nagniewił [s], także proszę, aby mi chrześcijańskim sercem odpuścić raczyli, pomnąc na to, że i sami z Nieba od Pana Boga miłosierdzia i łaski będą potrzebowali”¹²⁹.

Zaangażowanie religijne Skorulskiego objawiało się także w tym, że zależało mu bardzo – tak zresztą jak jego patronowi – na odpowiednim reli-

¹²⁸ ABK, rps 7-2-21, s. 9.

¹²⁹ Ibidem, s. 8–9.

gijnym wychowaniu swoich dzieci. I – co godne podkreślenia – większość z nich wybrała karierę duchowną. Oprócz dwóch synów jezuitów i córki benedyktyнки Andrzej Skorulski doczekał się jeszcze jednego zakonnika w gronie swoich dzieci. Gabriel Skorulski wstąpił bowiem do zakonu bernardynów, co nastąpiło ok. 1623/1624 r.¹³⁰ Jego ojciec, jeszcze zanim do tego doszło, oceniał Gabriela w testamencie, jakby przeczuwając decyzję syna: „o skromności jego dobrą nadzieję mam”¹³¹.

Należy jeszcze dodać, że druga z córek Andrzeja Skorulskiego, Katarzyna Konstancja, została żoną starosty perstuńskiego Felicjana Łukasza Mosalskiego (Mossalskiego, Masalskiego), który również znajdował się w gronie klienteli Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła i był jednym z najlepiej opłacanych dworzan¹³². Wiadomo poza tym, że – tak jak jego patron oraz teść – był człowiekiem bardzo pobożnym. Mosalski odgrywał rolę opiekuna starszych synów „Sierotki”: Jana Jerzego, Albrychta Władysława i Krzysztofa podczas ich studiów w kolegiach jezuickich w Braniewie (w latach 1599–1601) i w Augsburgu (1604–1606). W czasie tego drugiego wyjazdu był ochmistrem całego orszaku towarzyszącego młodym Radziwiłłom, odpowiadając za wszystkie wydatki związane z podróżą i pobytem w tym mieście¹³³. Jest oczywiste, że „Sierotka” musiał mieć pełne zaufanie do Mosalskiego nie tylko w odniesieniu do jego uczciwości i umiejętności organizacyjnych. Mosalski musiał być też gorliwym katolikiem (choć wcześniej prawdopodobnie był kalwinistą, jak „Sierotka”), skoro Radziwiłł powierzył jego opiece swych synów na tak ważnym etapie ich młodzieńczej edukacji¹³⁴. Wiadomo, że korzystając z pobytu w Augsburgu, Mosalski

¹³⁰ S. K. Kossakowski, op. cit., s. 318; H. Lulewicz, op. cit., s. 270; V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 31, przyp. 55.

¹³¹ ABK, rps 7-2-21, s. 7.

¹³² W 1609 r. jego roczny jurgielt wynosił 500 zł; NGAB, F. 694, op. 2, d. 9779, k. 63.

¹³³ M. Chachaj, op. cit., s. 54, 57, 59–61, 63, 122 (przyp. 13); T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, s. 248–249; J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 237–238. Listy Łukasza Felicjana Mosalskiego do „Sierotki”, w których m.in. opisywał postępy w edukacji synów Radziwiłła, w: AGAD, AR, dz. V, 10062 oraz BKór., rps 11617/II, k. 6–8, 20–21, 24.

¹³⁴ Łukasz Felicjan Mosalski i jego brat Aleksander kształcili się początkowo na luteranśkiej uczelni w Królewcu (1584). Potem towarzyszyli w podróżach zagranicznych Januszowi Skuminowi Tyszkiewiczowi, kolejno przebywając na zdominowanym przez

odbywał również indywidualne pielgrzymki, m.in. na Świętą Górę pod tym miastem, na której *nota bene* znajdował się klasztor benedyktynów¹³⁵. Co istotne, córka Mosalskich, Zofia Wiktoria, w 1635 r. wstąpiła do klasztoru benedyktynek założonego przez jej dziadka Andrzeja Skorulskiego. Od ok. 1659 r. była tam kolejną ksienią (zm. prawdopodobnie w styczniu 1686)¹³⁶. Warto podkreślić, że brat Felicjana Łukasza, wojewoda miński Aleksander Mosalski (występujący też jako Masalski lub Massalski), wraz z żoną Apolonią z Jasińskich ufundowali w 1618 r. w Kownie klauzury klasztor bernardynek. W tym samym roku w jego progi wstąpiła córka Aleksandra – Klara, kilkanaście lat później (1635) zostając przełożoną tej wspólnoty mniszek¹³⁷. Dodajmy, że Andrzej Skorulski miał też swój niewielki udział w rozwoju tego klasztoru. W 1642 r. jego córka Anna Eufemia, jako ksieni benedyktynek w Kownie, wypełniła wolę ojca, przekazując na rzecz bernardynek kowieńskich 100 polskich złotych¹³⁸. Wcześniej natomiast – 8 stycznia 1612 r. – Skorulski utworzył fundusz, który co-rocennie (do jego śmierci) miał zasilać zgromadzenie bernardynów w Kownie. Składały się na niego daniny z majątku Skorule: „żyta beczek dziesięć, jęczmienia albo słodu beczek cztery, pszenicę beczkę jedną, tatarki beczek cztery, owsa beczek sześć, wieprza jednego, wołu dwornego jednego, maśla kwart dwadzieścia, syrów okrągłych kopę jedną”. To wszystko miało

kalwinizm najstarszym uniwersytecie w Heidelbergu (1589), następnie w protestanckiej Bazylei (1590), Strasburgu (1590–1592), a ostatecznie studia zakończyli na katolickim uniwersytecie w Padwie (1592); M. Chachaj, op. cit., s. 122, przyp. 13.

¹³⁵ Łukasz F. Mosalski do Mikołaja K. Radziwiłła 4 czerwca 1604 r. z Augsburga, AGAD, AR, dz. V, 10062, s. 32; M. Chachaj, op. cit., s. 60.

¹³⁶ V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, s. 96, 105, 118, 334, 338–339; eadem, *Fundatoriai Masalskiai ir Kauno bernardinės*, „Kauno istorijos metraštis” 2020, t. 18, s. 11–12, 19; M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3, s. 46.

¹³⁷ Fundacja została w pełni zrealizowana po śmierci obojga małżonków w 1643 r.; V. Kamuntavičienė, *Fundatoriai Masalskiai...*, s. 7–21; V. Kamuntavičienė, A. Vasiliauskiene, *Sugrįžusi atmintis. Kauno bernardinų istorija ir vienuolyno ansamblis XVI a. pab. – XIX a.*, Kaunas 2023, s. 56–63, 381–382.

¹³⁸ V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje*, s. 96.

Ilustracja 4. Kościół św. Anny w Skorulach (obecnie dzielnica Janowa, lit. Jonava) fundacji Andrzeja Skorulskiego (fot. Tomas Čekanavičius)

być wydawane bernardynom corocznie w święto Trzech Króli¹³⁹. Utworzenie tego funduszu może świadczyć o tym, jak słusznie konstatuje Vaida Kamuntavičienė, że gdyby w Kownie – w momencie, gdy Skorulski zaczął wprowadzać w życie swą najważniejszą pobożną fundację (zakładając klasztor benedyktynek), mianowicie w 1623/1624 r. – nie istniały zgromadzenia bernardynów i bernardynek, to możliwe, iż zdecydowałby się on na ufundowanie klasztoru reguły franciszkańskiej (bernardyńskiej)¹⁴⁰.

¹³⁹ Vilniaus universiteto biblioteka (rankraščiu skyrius), F. 4-38883 (A316), k. 55 (za udostępnienie zdjęć tego rękopisu składam serdeczne podziękowanie Pani Profesor Vaidzie Kamuntavičienė); V. Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno fundacija*, s. 38–39.

¹⁴⁰ V. Kamuntavičienė, A. Vasiliauskiene, op. cit., s. 230.

Ilustracja 5. Matka Boska Skorulska według ryciny Aleksandra Taraszkiewicza z dzieła *Quatuor Decades Problematum cum adjectis ex Universa Philosophia fundamentis* (Wilno 1685)

Wróćmy jednak do dzieci Andrzeja Skorulskiego. Jedynie dwóch jego synów, którzy dożyli dorosłego wieku, nie wstąpiło do zakonu. Byli to Mikołaj i najmłodszy z braci Rafał Zygmunt. Pierwszy z nich, wżeniony w dom Makowieckich, musiał umrzeć stosunkowo młodo. Natomiast drugi zdążył zrobić karierę publiczną na lokalnym kowieńskim „podwórku”, co niewątpliwie ułatwił mu szacunek, jakim cieszył się jego ojciec. Dzierżył kolejno godności: podczaszego (1637–1649), podkomorzego (1649–1658), marszałka (1658–1670) w tym powiecie, co oznaczało, iż stał się tam *de facto* najważniejszym lokalnym politykiem¹⁴¹. Rafał Zygmunt był też co najmniej dwukrotnie posłem na sejm, w latach 1654 (I) i 1658¹⁴².

Andrzej Skorulski zmarł na początku 1637 r. i został pochowany w krypcie kościoła Bożego Ciała w Nieświeżu, początkowo pod kaplicą św. Andrzeja, gdzie spoczywało też ciało jego żony¹⁴³. Potem trumnę ze szczątkami Skorulskiego przeniesiono do krypty w tej świątyni, która od początku jej powstania stanowiła nekropolię Radziwiłłów. Obecnie jest ona oznaczona numerem 6 i znajduje się wśród ponad 70 trumien przedstawicieli rodu Radziwiłłów w podziemiach kościoła Bożego Ciała¹⁴⁴. Nieświeska krypta stanowi zdecydowanie największą nekropolię tego rodu, a powstała dzięki Mikołajowi Krzysztofowi Radziwiłłowi. Jako pierwsza została w niej pochowana jego żona Elżbieta Eufemia. Skorulski jest dziś jedyną osobą spoza

¹⁴¹ Rafał Zygmunt Skorulski jako marszałek kowieński (w imieniu powiatu) do Bogusława Radziwiłła 3 lutego 1666 r. z Kowna, AGAD, AR, dz. V, 14483, s. 1–2; Rafał Zygmunt Skorulski do Michała Kazimierza Radziwiłła 23 stycznia 1670 r. z Kowna, AGAD, AR, dz. V, 14483, s. 3–4; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2, s. 359, 381, 395, 399, 650. Żoną Rafała Zygmunta była Marianna z Rymińskich, starościanka kiernowska; zob. S. Dumin, A. Rachuba, J. Sikorska-Kulesza, *Ciechanowieccy herbu Dąbrowa*, Warszawa 2007, s. 67.

¹⁴² S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka*, t. 2, Wrocław 2000, s. 395.

¹⁴³ Skorulski nakazał w testamencie w związku ze swym pogrzebem: „Do grobu na mię włożyć mają ubiorek płócienny, który mam gotowy, i sutannę, com w niej peregrynował, i czapczkę płócienną i krzyżyk hierozolimski”; ABK, rps 7-2-21, s. 2.

¹⁴⁴ M. Radziwiłł, *Krypta XX. Radziwiłłów. Kościół Bożego Ciała. Nieśwież*, Warszawa 2016, s. 5; A. Skep’ân, *Z gistoryi pachavannâŭ u kascele Bożaga cela ŭ Nâsviży*, „Gistaryčna-archealagičny zbornik” [A. Скеп’ян, *З гісторыі пахаванняў у касцёле Божага цела ў Нясвіжы*, „Гістарычна-археалагічны зборнік”] 2020, t. 35, s. 109–110.

rodu Radziwiłłów, której szczątki spoczywają w tej krypcie. Dodajmy jeszcze, że śmierć Andrzeja Skorulskiego została uczczona przez studentów nieświeskiego kolegium jezuitów, którzy wydali z okazji jego pogrzebu panegyryk pt. *Problemata ab Amaside, Aegyptorum rege, proposita* (Wilno 1637), dedykowany synom zmarłego¹⁴⁵.

Andrzej Skorulski stanowi przykład wyjątkowej kariery na dworze magnackim. Najpierw jako znaczący urzędnik dworski, a potem najważniejszy z klientów Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, stał się nie tylko jego przyjacielem, ale również osobą, z którą „Sierotka” konsultował wszelkie istotne dla siebie sprawy. Zdecydowały o tym bardzo podobne poglądy magnata i jego dworzanina na sprawy polityczne czy społeczne (np. przejawiana w ich korespondencji troska o los poddanych), a także szersze zapatrywania na życie ludzkie, zwłaszcza głęboka pobożność, którą ugruntowała ich wspólna pielgrzymka do Ziemi Świętej w latach 1582–1584. Ówczesne przeżycia, momentami dramatyczne, bez wątpienia stały się głównym fundamentem ich długiej przyjaźni, która sprawiła, że Skorulski był darzony szczególnym szacunkiem także przez innych Radziwiłłów¹⁴⁶. Od wczesnej młodości Skorulski przez ponad 40 lat wiernie służył swemu patronowi, którego bardzo szanował i na swój sposób podziwiał, zwłaszcza w kontekście chrześcijańskiej postawy Radziwiłła. Znamienne słowa Skorulski zawarł w swym testamencie, chcąc być pochowany tam, gdzie „Sierotka”: „a nie indziej, iżbym jakom wiek mój młody, średni, dojrzały i ten szędziwy strawił, służąc Księciu Jego Mości panu mojemu i peregrynując z nim, tak abym i powstanie z martwych na sąd Sędziego Sprawiedliwego, na nieogarnione miłosierdzie jego, przy nim i z nim odprawił”¹⁴⁷. Dodajmy, iż w akcie ostatniej woli Skorulski podkreślał ponadto, że w domu Radziwiłłowskim „wrodzona dobroć i pobożność [...] zawsze kwitnęła i kwitnie”¹⁴⁸.

¹⁴⁵ H. Lulewicz, op. cit., s. 270.

¹⁴⁶ Na przykład bratanek „Sierotki” Jan Albrecht Radziwiłł podpisał się pod listem skierowanym do Andrzeja Skorulskiego jako „życzliwy przyjaciel”, który jest mu „służyć gotów”; Jan Albrecht Radziwiłł do A. Skorulskiego 6 lipca 1625 r. z Klecka, AGAD, AR, dz. IV, kop. 175, s. 25.

¹⁴⁷ ABK, rps 7-2-21, s. 2.

¹⁴⁸ Ibidem, s. 7.

Nie mniej ważne było to, że Skorulski miał niezbędne cechy dobrego zarządcy: był uczciwy, odpowiedzialny i zarazem szczery wobec patrona, a ponadto dysponował szeroką wiedzą ekonomiczną i prawną. Wszystko to pozwoliło mu zbudować nadzwyczaj wysoką pozycję na dworze w Nieświeżu. To z kolei przyczyniło się do zyskania autorytetu również wśród lokalnej szlachty, zwłaszcza w powiecie kowieńskim, z którego pochodził.

Na koniec jeszcze jedna uwaga: jeśli dziś zgodnie uważa się Radziwiłła „Sierotkę” za jednego z najwybitniejszych litewskich magnatów (zwłaszcza biorąc po uwagę jego osiągnięcia w dziedzinie kultury), to przecież częściowo musiało to wynikać z faktu, że umiał dobierać sobie odpowiednich urzędników, przede wszystkim tych odgrywających kluczową rolę na jego dworze. Oczywiście pozostanie kwestią dyskusyjną i nigdy do końca niewyjaśnioną, na ile całą spuściznę, jaką zostawił po sobie Radziwiłł, możemy uznać też w jakimś stopniu za skutek działalności jego najbardziej zaufanych sług i doradców, wśród których najważniejszą postacią w ostatnich dekadach życia „Sierotki” był Andrzej Skorulski.